

ГЛАВА VII НА СТАРИМ БОЈИШТИМА

ИЛЕГАЛНА НАРОДНА ВЛАСТ

Друга половина 1942. године обележена је јачањем народноослободилачког покрета на целој територији централне Србије. Наступила је постепена консолидација организација по срезовима око Аранђеловца, Космаја и Пожаревца а настављено је продирање и у друге крајеве. Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац је у то време стварао упоришта и обнављао организације у Крагујевцу, гружанском, крагујевачком и лепеничком срезу, где је требало да се образује нов крагујевачки окружни комитет. Срески комитет КПЈ за Космај подигнут је у ранг Окружног партијског поверенства за округ младеновачки и поред већ обухваћених срезова проширио је рад најпре на територију посавског и врачарског а затим и на територију јасеничког и великоорашког среза. Пожаревачки окружни комитет је по одлуци ПК КПЈ за Србију обухватио и моравски и ресавски срез. На тај начин се ослободилачки покрет у овом периоду проширио понова на целу територију централне Србије. Новом поделом на окружне комитете територија горњег Поморавља припала је крушевачком, а Посавотамнава Ваљевском окружном комитету.¹

Политичко продирање у ове крајеве учвршћивало се обнављањем илегалних организација народноослободилачког покрета — партијских, скојевских, народноослободилачких одбора, организација жена и оружаних десетина. Укључујући се својим оружаним акцијама у појачану активност партизанских одреда, организације по селима и градовима су обим партизанеке борбе прошириле далеко преко стварних енага партизанских јединица. Ако су и имале војничку премоћ у отвореном оружаном сукобу, непријатељске јединице се нису усуђивале на ноћне покрете. Оне су се непрекидно налазиле у стању ишчекивања изненадних напада партизана и илегалних сеоских десетина.

¹ Види докуменат број 2476, Институт за историју радничког покрета Србије.

Нарастање снага народноослободилачког покрета омогућавало је у то време спровођење јединствених акција на целој територији централне Србије. Поред редовног прикупљања помоћи за народноослободилачки покрет, сва три окружна партијска руководства су крајем октобра спровела масовно сакупљање прилога од имућнијих људи по градовима и селима. Партијске технике су умножавале писма „имућнијим и познатијим грађанима“ којима им се штабови одреда преко народноослободилачких одбора обраћају да „према својим могућностима“ помогну борбу против окупатора и његових сарадника. На тај начин су се у народноослободилачки покрет укључивали патриоти без обзира на класне и политичке разлике. Они грађани који су се одазивали давањем прилога чинили су касније и многе друге услуге и често кроз тај рад постајали чланови народноослободилачких одбора и других организација.

Партијска руководства и штабови одреда започели су у овом периоду масовне акције за онемогућавање петоколонишке управе. По наређењу Главног штаба НОПО Србије, почетком новембра, организације на терену и партизаноки одреди у централној Србији почели су да издају наредбе о забрани рада општинских управа. Преко организација по селима и партизанских чета, штампане наредбе о обустављању рада у року од 10 дана истакнуте су у већини општина на територији која је била обухваћена радом ових окружних партијских руководства. У оним општинама које и поред наредбе нису обуставиле рад нешто касније су спаљене општинске архиве.

Крајем 1942. године, у већини срезова рад општинских управа био је у знатној мери паралисан и партијска руководства су предузела мере за јачање илегалне народне власти. На основу писма ПК КПЈ за Србију, израђена су и послата свим народноослободилачким одборима посебна упутства у којима су им се истицали задаци и дужности као органа народне власти у неослобођеним крајевима.² Одборима је пренет и допис Повереништва Србије за прикупљање података о фашистичком терору, са захтевом да се „најхитније отпочне са прикупљањем докумената како би Врховни штаб НОВ и ПО упознао совјетску и светску јавност са злочинима окупатора и петоколониша“.

Јачање народноослободилачког покрета, упркос вишемесечном терору јаким непријатељским јединицама уносило је деморализацију у поједине петоколонишке групације и одреде. Непријатељске оружане јединице још увек су

² Као пример видети наредбу Штаба Пожаревачког партизанског одреда од 30. новембра 1942. године — оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије, под бр. 2273.

далеко надмашивале по снази партизанске јединице, али је политика гушења напредних снага уз отворену сарадњу са окупатором претрпела потпун пораз. Та политичка и морална победа народноослободилачког покрета очитовала се свакодневним јачањем партизанских одреда и повећањем броја оружаних акција на терену.

Крајем 1942. године је период највећег колебања, а из тога и недовољне ефикасности четника, омражених у народу због безбројних злочина по селима. Неки од њих су, да би се по завршетку рата, обезбедили од одговорности за злочине нудили чак појединим партизанским пглабовима „преговоре о сарадњи”.³

Како су учесталим партизанским нападима петоколонишке јединице постале главни „снабдевачи” партизана оружјем и муницијом, немачке команде су почеле да замењују оружје у одредима четника и Српске државне страже. Уместо једнообразног наоружања бивше југословенске војске, додељиване су сада пушке и митраљези разних типова и из разних земаља — Француске, Енглеске, Италије и Холандије. Требало је да ова мера спречи снабдевање партизана, али истовремено и да обезбеди контролу над петоколонишким одредима.

Спровођење одлуке о замени оружја поткопало је још више морал у редовима петоколониша, па је крајем године на Руднику одржано „саветовање” четника из неких крајева централне Србије, на којем је разматрана потреба да се у новим условима борба против партизана поведе „из шуме”. Да би учврстиле петоколонишку државну управу и средиле оружане одреде, немачке команде су крајем 1942. године расформирале на овој територији оружане јединице Пећанчевих четника, а људство прикључиле одредима Недићеве Српске државне страже и пољске страже.

После истицања партизанских наредби о забрани рада општинских управа, већи број непријатељски расположених председника и деловођа побегао је у ереска места под заштиту окупаторских и петоколонишких посада, а већина оних који су остали по селима поднела је оставку. Дезорганизација петоколонишке власти отежавала је спровођење реквизиција за немачку војску и „ређење” сељака на страже око пруга и на службу у „милицију” при жандармеријским станицама. Среска начелства су због тога убрзо одредила нове председнике општина, наређујући им најчешће да морају обављати дужност и претећи им новим хапшењима. Али изложене стајшим партизанским нападима, ове општинске управе на већем делу територије нису више уепеле да

³ У пожаревачком крају понудио је партизанима „сарадњу” познат по својим злочинима Воја Јеремић Трибођанин.

се учврсте. Народноослободилачки одбори и организације на терену, у једном или другом крају, зависно од развитка покрета и притиска непријатељских оружаних јединица, постајале су скоро једина власт.

Обнављање партизанских акција на територији Окружног комитета КПЈ за Аранђеловац изазвао је полет свих организација на терену. То се осетило како по броју чланова тако и по повећању броја организација на терену. Почетком августа 1942. године, ова партијска организација бројала је 43 члана и 6 кандидата за чланове КПЈ. Било је у то време формирано и Окружно руководство СКОЈ-а, чији је секретар био Милић Радовановић а чланови Бранка Петровић, ученица из Аранђеловца, Слободан Дамњановић Цане, ученик из Аранђеловца и још један друг чије име није утврђено.⁴ Среска партијска повереништва постојала су у колубарском, качерском и опленачком срезу. О стању организације на терену у извештају ОК КПЈ за Аранђеловац од 1. августа 1942. године стоји:

„Чланове партије имамо, и то: у срезу орашачком 12 и један кандидат; у срезу опленачком 3 члана и два кандидата; у колубарском 11 чланова и 2 кандидата и у срезу качерском 5 чланова и један кандидат.

Народноослободилачких одбора имамо, и то: у срезу орашачком 5; опленачком 5; колубарском 15; качерском 10 одбора. Омладинеких актива: у орашачком 4; опленачком 4; колубарском 6; качерском 4 мушка и 2 женска;

У одреду имамо 12 чланова партије и два кандидата”.

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије, под бр. 9395).

Око ових организација постојале су свуда групе симпатизера и сарадника које су биле спремне да пруже помоћ партизанима не само прилозима него и акцијама. Још важније од тога била је мрежа обавештајних пунктова и веза преко које су борци увек могли доћи у везу са одредом у случају губљења у борби. Преко њих су партијски радници и команде чета при наиласку у села добијали обавештења о кретању непријатеља, што је било ванредно важно у тадашњим условима.

⁴ У извештају ОК од 1. VIII. 1942. године пише „друг из околине Тополе”. (Институт за историју радничког покрета Србије, арх. бр. 9395).

Крајем септембра дошло је до промене у Окружном комитету КПЈ за Аранђеловац. Станислав Сремчевић је повучен на партијски рад у Београд, а секретар ОК КПЈ за Аранђеловац постао је Душан Петровић Шане.

Половином 1942. године успостављене су прве партијске везе са Крагујевцем и почео је политички рад, стварање упоришта и обнављање организација у околним срезovima. О продирању у некадањи крагујевачки округ и о стварању првих организација Окружни комитет је писао 22. августа ПК КПЈ за Србију:

„... Као што смо вам јавили прошлог пута двојица другова из руководства пребацили су се у срезове крагујевачки, гужанеки и лепенички да тамо продру политичким радом. До данас учинило је се оволико: у срезу крагујевачком има уелова за рад и урадило је се већ нешто и урадиће се и више још. У ова два друга среза ствари стоје лошије, нема људи и много ће се теже ићи напред. Са Краг(ујевцем) смо такође нешто урадили. За сада не долази неки озбиљнији рад. Ухваћена је веза са неколицином симпатизера и покушавамо да формирамо НОО и да му дамо одређене задатке. Материјал смо им послали. Потребно је да нам пошаљете још старог материјала за Краг(ујевац) и околину и убудуће, приликом слања материјала, узмите и тај реон у обзир.”

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Орбије, бр. 9391).

У целом овом крају требало је започети рад изнова, и то у условима деморалисаности народа после жестоког непријатељског терора. Желећи да искључе утицај Партије у граду, све непријатељске групације су се нашле на заједничком послу. Стварањем „обавезне службе рада”, љотићевци су покушали „принудно преваспитавање омладине”. У 1942. години, са паролама о тобожњој борби против окупатора али „кад дође време”, нарочито су се, уз благонаклоност окупатора, активирали дражиновци. „Дража се осећа скоро у целом округу а нарочито у Крагујевцу” — пише аранђеловачки Окружни комитет.

Око Крагујевца па и у самом граду уелови за политички рад били су у то време веома тешки. Стално присуство јаких непријатељских снага отежавало је кретање партијских радника. Како дуже време у целом крају није било партизана а ни партијских организација, непријатељ је успео у неким местима да искористи деморализацију која је наступила после терора и да изгради своја политичка упоришта. Среска начелства, жандарми и недићевци водили су

отворену пропаганду да се „чека кад дође време" и сакупљали прилоге за организацију Драже Михаиловића.

Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац успоставио је везу са скојевском организацијом и једним преосталим чланом КПЈ у Крагујевцу. Политички рад у граду убрзо је постављен на ширу основу — поред дељења штампаног пропагандног материјала, одржаване су политичке конференције са симпатизерима народноослободилачког покрета и сакупљана помоћ за партизане.

Партизанске акције у Шумадији такође су допринеле бржем ширењу политичког утицаја. У августу су створена знатна политичка упоришта по срезовима око Крагујевца и обновљене неке партијске организације. Аранђеловачки окружни комитет КПЈ писао је о томе у извештају од 6. септембра:

... „Стање је у Крагујевцу следеће: партијска јединица 3 члана, 2 учлањена ових дана, а један од прошле године. У округу крагујевачком: срез грузански: у доњем делу тога среза постоје мале везе, а у горњем крају среза нисмо могли продрети. — У срезу крагујевачком имамо 3 члана партије. Политички смо продрли у 5 села. Перспективе за даљи рад у овом срезу постоје. У срезу лепеничком упоришта су следећа: у Рачи 2 симпатизера и долазе у обзир још неки. Даље, политички смо продрли у 4 села. Перспективе за даљи продор за сада су слабе. Јавите нам да ли под ОК-а крагујевачки потпада и срез левачки, — ми нисмо продрли и у том срезу немамо за то могућности. Нужно би било да се постави рад на организованој бази у том округу. Услови за рад су повољни али кадар на који се сада ослањамо слаб је и нема изгледа да се са овим снагама нешто више уради. Наиме, еада се мора — брзо, опрезно и много радити, а за то немамо у овом округу довољно искусних људи ..."

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије, бр. 9400).

Партијека ћелија у Крагујевцу окупљала је већи број симпатизера. Са њима је организован политички рад и сакупљање прилога а убрзо се њен број повећао на пет чланова. Продирући политички и стварајући организације на овом терену требало је да ОК КПЈ за Аранђеловац помогне обнављање крагујевачког окружног комитета. Због тога је у то време повучен из младеновачког Окружног поверенства Мирослав Јовановић Миле и упућен на партијски рад у ове крајеве, као члан ОК КПЈ за Аранђеловац.

Крајем октобра дошло је до провале у којој је ухапшена већина чланова КПЈ у Крагујевцу. Али и поред тога, симпатизери и чланови Партије који нису ухапшени настављају са политичким радом. Крајем 1942. године понова је успостављена веза са партијским радницима на терену, па је убрзо формиран партијски актив, у којем је било 13 чланова.

Организације народноослободилачког покрета по селима и градовима на територији на којој је радио Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац заједно са Првим шумадијским одредом учествују у многобројним акцијама за спречавање рада петоколонашке управе. Док су партизанске чете вршиле нападе на жандармеријске станице и друге оружане акције, организације на терену су растурале и истицале по општинама наредбе о забрани рада за окупатора. Највећи успех у овој акцији постигнут је на територији качерског среза, где еу, после саопштавања наредбе само три општинске управе продужиле рад.

Чишћење терена од жандармеријских посада и дезорганизација општинских власти створили су још повољније услове за политичко и организационо јачање на терену.

Почетком новембра 1942. године, на територији аранђеловачког округа било је укупно са партијском организацијом у одреду 74 члана Партије и 30 кандидата за чланове КПЈ. О овом јачању организације Окружни комитет је 7. новембра писао Покрајинском комитету у Београд:

„... У нашој партијској организацији у позадини, убрајајући и чланове руководства, има 47 чланова партије. Од тога броја: 6 радника, 1 занатлија, 10 интелектуалаца и 30 сељака; од тога броја 10 чланова су жене и то: 1 занатлика, 5 сељанки и 4 интелектуалке. Наш ОК-а броји 5 чланова: 1 сељак, који је нови члан руководства ових дана кооптиран, 2 радника, 2 интелектуалца, од којих 1 жена — сви илегалци.⁵ У *опленачком* срезу имамо среско поверенство од 3 члана.⁶

Осим њих има у овом срезу 6 чланова, сви илегалци разбацани по селима, нема ни једне партијске јединице. Кандидата има 6 и добри изгледи за нове.

⁵ У Окружном комитету КПЈ за Аранђеловац били су тада: Душан Петровић Шане, Милка Минић Ана, Милован Милосављевић Мика, Милић Радовановић Младен и Радован Грујић Шумадинац.

⁶ У *опленачком* СП били су: Трифун Петровић Макса, радник, погинуо 29. IV. 1943. године, Бранка Петровић, ученица, руководица СКОЈ-а, погинула 5. XII. 1942. у Маскару и Драгиша Богдановић Марко, банкарски службеник, погинуо 5. XII. 1942. године у Маскару.

У *орашачком* срезу имамо поверенство од 3 члана...⁷ У срезу без њих има 10 чланова, сви илегалци, 5 кандидата и могућност за нове кандидате.

У *колубарском* срезу имамо средско поверенство од 2 члана.⁸ Убрзо ће узети једног секретара парт(ијске) јед(инице) сељака у поверенство. До сада је био одговоран нови члан ОК-а. У овом срезу има 12 чланова партије, 1 кандидат — има врло добрих услова за развитак парт. орг.

У *качерском* има средско поверенство од 2 члана.⁹ Псхред њих 5 чланова Партије и 5 кандидата. У Доњем Качеру добри су услови за развитак партије. Према томе, укупан број кандидата износи 18, према 47 чланова партије. Неправилност коју је ОК-а увидео и настоји да је што пре отклони на тај начин што је у свим средским парт. орг. поставио задатак: подизање и приближавање партији најбољих и најхрабријих радника и сељака, њиховог кандидовања, проверавања и увођења у партију. Развијање и омасовљење наше парт. орг. — кандидовање оних који то заслужују било је прилично занемарено у нашем досадашњем раду. Изгледа и услови за правилно и доста брзо решење овога задатка утолико су бољи уколико се рад СКОЈ-а правилније постави и уколико кроз орг. СКОЈ-а пре погаикну нови кандидати за партију. Мада су нови слојеви старијих сељака увучени у борбу (у позадину — не оружану) и спремнији него што су били прошле године да се одупру окупатору и његовим наређењима, што се види најбоље у њиховом учешћу у илегалном НОО и њиховој спремности да помогну партизанским четам, ипак се показује да су резерве наше партије међу омладином и млађим људима.

Што се тиче СКОЈ-а стање је овако: ОК-а СКОЈ-а немамо, нитизасада постоје услови за његово формирање.¹⁰ Средских руководстава СКОЈ-а такође нема... Међу омладином смо најмасовнији у опленачком срезу. У осталим срезовима ни из далека нису искоришћене могућности за рад међу омладином. Пред наш ОК-а постављен је као један од најважнијих задатака: проширити свуда и учврстити СКОЈ, одабрати најбоље и

⁷ Чланови СП: били су: Слободан Минић, радник, Душан Радовић, Јученик учитељске школе и Слободан Дамшановић Цане, матурант из Аранђеловца.

⁸ Чланови СП: Ракила Катаров Вука, учитељица и Душан Караклајић Музикант.

⁹ Чланови СП: Слободан Кретић Уча и Гавриловић Бранислав Ђата, погинуо.

¹⁰ Ранији чланови ОК СКОЈ-а ради јачања организација упућени су на политички рад у срезове.

најспособније Скојевце за рејонеке (групе села) и среска скојевска руководства. Окупити преко омладинских састанака осталу попгену омладину око СКОЈ-а, васпитати је у духу нар. осл. борбе и припремити за оружану борбу против окупатора.

Из нескојевских омл. актива одабраћемо најбоље за СКОЈ, тако да СКОЈ постане стварни руководилац и организатор остале омладине. Даље, активима СКОЈ-а као и осталим омладинцима дајемо конкретне задатке, али смо *страшно* оскудни у васпитном материјалу... У среска поверенства ћемо увести секретаре среских рук. СКОЈ-а чим се за то оспособе."

(Оригинал у Институту за изучавање радничког покрета, бр. 1856/У 5-4(42).)

Највећу пажњу Окружни комитет је посветио стварању народноослободилачких одбора по селима у којима их није било, а такође и унапређењу њиховог рада. Многи од ових одбора окупљали су тих дана читава села кроз разне активности у пружању помоћи партизанима. Од 15. до 22. новембра на територији коју је захватио Окружни комитет за Аранђеловац организована је „партизанска недеља”,¹¹ у којој су на скупљању оружја и прилога за партизана учествовале све организације на терену.

Крајем 1942. и почетком 1943. године формирају се наоружане десетине и по селима на територији ОК КПЈ за Аранђеловац, у Бањи, Даросави, Венчанима, Рудовцима, Прогоревцима и Копљарима. Десетина из Бање посекала је у децембру 1942. године телефонске стубове и електрични далековод код Аранђеловца. Једна од врло успешних акција ове десетине била је уништење аранђеловачке млекаре, која је радила за немачку војску. Поред ових акција, „позадинске” десетине су растурале летке, исписивале пароле, спаљивале општинске архиве и извршавале разне друге задатке. Најактивније су биле десетине у Бањи и Даросави.

Почетком августа 1942. године, Срески комитет КПЈ за Космај подигнут је одлуком ПК КПЈ за Србију у ранг Окружног повереништва КПЈ за Младеновац. Територија на којој је оно требало да делује захватила је младеновачки, космајски, посавски, грочански, подунавски, јасенички и великоорашки срез, са среским местима Младеновцем, Сопотом, Умком, Гроцком, Смедеревом, Смедеревском Паланком и Великом Планом. Секретар Окружног повереништва

¹¹ Докуменат бр. 1856/У 5-4(42), у Институту за изучавање радничког покрета.

и касније Окружног комитета до завршетка рата био је Дража Марковић, са кратким прекидом крајем 1942. године када је секретар био Јуре Сарић. Поред њих, у Окружном повереништву су били Јован Крајишник, Живка Дамњановић Милица и Божидарка Дамњановић Кика. Остали чланови дотадањег СК КПЈ за Космај повучени су на партијски рад у друге крајеве — Андрија Хабуш је упућен као инструктор ПК КПЈ за Србију у пожаревачки округ, Мирослав Јовановић Миле пребачен је на партијски рад у крагујевачки округ, а Ђура Гајић Металац је повучен на партијски рад у Београд.

Одлука Покрајинског комитета КПЈ за Србију о формирању округа са центром у младеновачком срезу донета је због тога што су ту биле најјаче организације како по селима тако и у вароши и пгго се тиме желела нагласити улога радништва у јачању организација и даљем развијању устанка. У писму од 5. августа којим је саопштена ова одлука ПК КПЈ за Србију, поред задатка око учвршћивања партијских руководстава по срезовима, истиче се и потреба даљег продирања „међу раднике у граду Младеновцу" ради стварања „партијских јединица по предузећима". Партијска организација у овом срезу бројала је тада 22 члана и 17 кандидата.¹² Од укупно 15 села збновљене су везе и рад организација у 14 села. Поред одбора народноослободилачког фонда који су постојали у свим овим селима, обновљени су у 6 села народноослободилачки одбори, 6 актива СКОЈ-а, 1 женски актив и једна наоружана десетина. У то време је формирано и среско скојевско руководство,¹³ а скојевске организације су биле наорочито масовне у Младеновцу, Ковачевцу и Америћу.

Половином августа реорганизовано Среско партијско повереништво за срез космајски добило је задатак да преко постојећих веза у Посавини ради на обнављању организаци-

¹² Извештај ОП Младеновца од 12. септембра 1942. Институт за историју радничког покрета Србије, бр. 1677.

¹³ Секретар СР СКОЈ-а био је Мома Стефановић а чланови Душан Ђурђевић, Милорад Симић и Александар Виторовић. Као реонски руководиоци СКОЈ-а радили су Момчило Живојиновић Живинар и Љубисав Обрадовић. У осталим срезовима у то време нису постојала засебна скојевска руководства него су радом скојевских организација руководила среска партијска поверенства преко појединих партијских радника или чланова СП задужених за рад са омладином — у космајском срезу радио је са омладином Љубомир Живановић Брка, у грочан. Витока Живановић Шиља, у подунав. срезу радили су сви чланови СП партије. Тек крајем 1942. тамо је пребачен Мома Стефановић и од тада је секретар СР СКОЈ-а у младен. срезу био Душан Ђурђевић Цуца.

ја и у том крају.¹⁴ У срезу космајском било је у то време 13 чланова и 2 кандидата за чланове КПЈ. Активност организација у срезу космајском била је током целе 1942. године отежана честим хапшењем и одвођењем људи у логоре. Када је позван на одговорност пгго уместо рада на обнављању народноослободилачких одбора проводи дане чекајући у заседи изнад Сопота четничког војводу Живана Лазовића, Милосав Влајић се правдао да му је „досадило да обнавља“ одборе по селима због сталних четничких хапшења и да је зато одлучио да „прво расчисти са њима“. Због тога је непгго каеније повучен са партијског рада и упућен за заменика команданта Првог шумадијског одреда.

Поред ових тешкоћа, политички рад на терену овог среза одвијао се успешно. Од укупно 20 села 15 је обухваћено радом и обновљени су у њима одбори народноослободилачког фонда, у два села су обновљени народноослободилачки одбори, у три скојевски активни, а постојала је и једна наоружана сеоска десетина. По селима у Посавини у то време није било организација али су у пет села постојала јака политичка упоришта.

На територији грочанског среза организације су такође обновљене у већини села. Осим партијских јединица у Малом Пожаревцу и Брестовику, било је још неколико чланова Партије у Умчарима, Држњу и Пударцима. Обновљени су били многи одбори народноослободилачког фонда, а у три села и народноослободилачки одбори. Среско поверенство за срез грочански проширило је у то време рад и на територију врачарског среза, где је на партијски рад било упућено неколико партијских радника.¹⁵ У септембру је у врачарском срезу постојала једна партијска ћелшја од 3 члана и 2 кандидата за чланове КПЈ. Јака политичка упоришта постојала су у 7 села, а формиран је био и један народноослободилачки одбор.¹⁶ Велики губитак за партијску организацију била је у септембру погибија секретара Среског повереништва Миодрага Стојковића Миће. Опкољен од жандарма, четника а затим и немачких војника у једној кући у Умчарима, он се борио цео дан. Бацајући бомбе Стојковић је убио неколико жандарма и председника општине, који их је водио, али је у борби и сам био рањен. Тек увече немачки вој-

¹⁴ СП су сачињавали Мирко Пандуровић Лаза као секретар и чланови Милосав Влајић, Богосав Филиповић, Љубомир Ивковић Шуца, Љубомир Живановић Брка и Милован Љубиновић Попић. Љубиновић је радио у Посавини где су као партијски радници била Мика Ђурчић и касније Радомир Николић Милош.

¹⁵ На вези грочанског СП радили су у врачарском срезу Жика Гавриловић Гавра и Зага Борић, који су раније били повучени из Космајске чете, као и Димитрије Вељковић Мита Сибраца.

¹⁶ Документ у Институту за историју радничког покрета (С)бије, под бр. 8572.

ници су баачима мина порушили кућу и успели да га заробе онесвешћеног.¹⁷ Јуначко држање Стојковића имало је великог одјека у целом крају. Причало се после тога да је чак и „немачки командант наредио жандармима да превију Стојковића и молио га да му поклони за успомену свој револвер”.

Организације у подунавском срезу су у августу и септембру бројале укупно око 20 чланова Партије. У селима је било 6 а у Смедереву два народноослободилачка одбора.¹⁸ Преко организације у овом срезу успостављене су везе са неколицином бораца Азањске партизанске чете који су се после повлачења од Ужица сакривали у селу а и са симпатизерима у Великој Плани и још неким местима у великорашком срезу. Политичким радом по селима, конференцијама и растурањем пропагандног материјала створена су убрзо јака политичка упоришта у Азањи и Селевцу а затим и у многим другим селима.

У време формирања Младеновачког окружног партијског повереништва, све организације на овом терену, у првом реду народноослободилачки одбори, биле су ангазоване на спасавању жетве. Окупатор и петоклонаши су после неуспелих реквизиција 1941. године сада журили да искористе одсуство јачих партизанских јединица. На свим вршалицама су одређени из среских места контролори који су водили књиге вршаја, а на многим су као обезбеђење од партизана упућена жандармеријска одељења. Спаљивање књига вршаја није се могло шире изводити еа сеоским десетинама због присуства жандарма, а Космајска чета се у то време налазила на терену ОК КПЈ за Аранђеловац. Зато су партијски радници на конференцијама убеђивали људе да треба што више жита да сакрију. Народнослободилачки одбори су организовали израду еклоништа у која је скривано жито прикупљено као помоћ за партизане.¹⁹ Поред свих ових мера, акција скривања летине одвијала се споро. Многи људи су очекивали да ће избећи задужења као у претходној години уз помоћ партизанских акција. У извештају Младеновачког окружног повереништва Партије од 20. августа 1942. године пише о томе:

¹⁷ Секретар Среског поверенства после тога био је Радивоје Стефановић Сеља, а чланови Вигока Живановић, Раја Јовановић и Димитрије Вељковић. Стојковићу је у логору ампутирана нога. Мучен је да би одао организацију. Држао се јуначки а касније је стрељан у Јајинцима.

¹⁸ Документ у Институту за историју радничког покрета Србије, под бр. 1891.

¹⁹ Институт за историју радничког покрета Србије, док. бр. 1677.

... "Жетва и вршидба је свугде завршена. Ми смо свугде где год смо то могли поставили млађење жита да би се избегла контрола на вршаћим машинама. Одзив сељака био је веома слаб изузев подунавског среза, где је млађење узело најширег маха. Исто тако -смо поставили али као другостепено, утају жита на самим вршаћама, путем утицања на контролоре, одборе за вршидбу, власнике машина и дружине на машинама, као и на општинске власти. Ту смо имали прилично успеха".

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије, бр. 1891).

После завршеног вршаја отпочело је спровођење реквизиције за немачку војску у свим овим крајевима. Поједина среска начелства су предузимала разне мере да би се одузимање жита што успешније спровело. У грочанском и врачарском срезу наређено је затварање свих млинова да извршења „испорука за немачку војску“. Среско повереништво је организовало по свим селима једновремено исписивање парола — „тражимо отварање млинова“ и ереско начелство је већ сутрадан било принуђено да повуче своју наредбу.

Сем ових акција, у појединим селима позадинске десетине су пресретале колоне сељачких кола са реквизираним житом и враћала их у села или одузимале и скривале жито за партизане. Али и поред тога у многим селима где су општинске управе биле у рукама истакнутијих петоклолнаша народ је већ те јесени остао скоро без хране.

Омраженост општинских управа због непрекидног истеривања ренвизиција за окупатора, „ређења на кулук“, на присилне радове по рудницима, на „службу“ у жандармеријску „мишцију“ и на страже око пруга пружала је повољне услове за спровођење партизанске акције „укидања“ петоклолнашке власти. Почетком новембра, позадинске организације су истицале наредбе о забрани рада општинских управа. Ова акција је најуспешније спроведена у младеновачком срезу, где су наредбе истакнуте у свим селима у току једне ноћи. У Младеновцу, поред осталих надлештава, чланови КПЈ и скојејци су истакли ове наредбе, поред стражара, на Среско начелство и жандармеријску касарну.

Партијска руководства су оваквим радом знатно ојачала организацију и на терену. Крајем 1942. године на територији ОП КПЈ за Младеновац, укључујући и партијска руководства, било је преко стотину чланова и 39 кандидата за чланове Партије. Најбројније су биле партијске организације у младеновачком и подунавском срезу. Партијска

организација младеновачког среза имала је 22 члана и 17 кандидата, а у подунавском срезу 22 члана и 15 кандидата. У овим срезовима нарочито су се истакле организације у Младеновцу и Смедереву. Младеновац је у то време имао три партијске јединице, од којих је једна била у фабрици цакова, друга у среском суду а трећа у граду. Крајем године формирано је и Месно партијско руководство. У Младеновцу су у то време постојала два народноослободилачка одбора, неколико одбора народноослободилачког фонда и јака скојевска организација. Политичким радом и сакупљањем прилога за партизанае био је обухваћен велики број људи у граду.

У октобру 1942. године у Смедереву је дошло до мање провале и хапшења. После бекства из затвора, 8 скојеваца и чланова КПЈ, са секретаром Месног комитета, повучено је у одред. Због тога је извршена реорганизација Месног комитета,²⁰ који је уз помоћ Среског партијског поверенства за подунавски срез убрзо знатно проширио и омасовио организације у граду. Крајем 1942. године, у Смедереву су постојале две партијске јединице а скојевска организација је бројала око 50 чланова. У железничкој радионици, железари и смедеревској Гимназији постојали су бројни одбори Уједињеног савеза антифашистичке омладине. Народнослободилачки одбор је постојао у граду и железничкој радионици а такође и пет пододбора, од којих су 4 била у железничкој радионици а један у смедеревској железничкој станици. Народнослободилачки одбори су на сакупљању прилога за партизанае обухватили и преко етогину људи; прикупљене су и слате у одред веће количине оружја, санитарског материјала, хартије за партијску технику и новчани прилози.

Организације на терену среза космајског понова су у новембру претрпеле извесне губитке масовним хапшењем после провале коју је учинио партизан „Црвени“.²¹ Ухапшено је било 250 партизанских сарадника, међу којима 20 скојеваца и неколико чланова Партије. Провала је захватила и неке делове грочанског среза. Откривена је активност партизанских чета у Малом Пожаревцу, Врчину и Бегаљници. Међутрш, хапшења у овим селима као и у космајском срезу нису проузроковала теже последице за политички

²⁰ Секретар МК је тада постао Светомир Костадиновић а нешто касније Јерко Михајловић, а чланови Станимир Марковић, Мома Арделић и Жива Атанацковић.

²¹ Није се могло утврдити име овог бившег партизана који је издавао.

рад и активност организација на терену. Већи број партизанских сарадника и чланова организација успео је да избегне хапшење. Они су остали да живе полуилегално по селима и наставили су рад. На тај начин је покушај непријатеља да хапшењима и терором развије организације поред негативних последица, имао и ту позитивну да је утицао на одлучније опредељивање људи и створио услове за бржу мобилизацију у партизане нових бораца са терена.

Среско поверенство КПЈ за Космај обухватило је политичким радом крајем 1942. године сва села у космајском срезу и 5 села у посавском срезу. Поред партијских радника, на терену је било 13 чланова и 2 кандидата за чланове КПЈ, а у већини села постојали су народноослободилачки одбори и омладинске организације. Слична је била ситуација и на територији на којој је радило Среско партијско поверенство за срез грочански. Крајем 1942. године, по селима у грочанском и врачарском срезу било је укупно 11 чланова и 2 кандидата Партије. У оба ова среза народноослободилачки одбори су постојали у 9 села али су у већини других села постојала јака политичка упорипгга.

Крајем 1942. године, на територију јасеничког и великоорашког среза упућено је неколико партијских радника.²² Тиме је отпочело обнављање организација и у овим крајевима. Најјача партизанска упоришта у јасеничком срезу била су у то време Азања, Селевац, Добродол и Кусадак. Политичким конференцијама и другим формама сарадње у народноослободилачком покрету, у овим селима је било обухваћено по четрдесет и више људи, а убрзо су формиран и народноослободилачки одбори.

Провале у Пожаревцу, Петровцу и провала у рамском срезу, која се проширила и на остале крајеве, нанеле су знатне губитке покрету у овом крају. Ухагапен је био већи број партизанских сарадника, међу којима је био и изван број чланова Партије и скојеваца. Хапшења су довела до прекида везе између Окружног комитета и појединих партијских организација. Па ипак, овај талас непријатељског терора није зауставио политичку активност у пожаревачком округу.

Средином 1942. године Окружни комитет је створио јака политичка упоришта међу принудно доведеним радницима у Костолачком руднику. Успостављене су везе са извесним бројем чланова Партије који су се на територију

²² У овом крају већ су се налазили на политичком раду Драшша Шулејић и Ване Јелић, који су одржавали везу са Среским повереништвом за Подунавље. Крајем 1942. тамо је упућен Јован Јанићијевић а нешто касније Милорад Омић Жарко и Бора Дреновац.

пожаревачког округа склонили после мартовске провале у Београду. Они су знатно помогли повезивању и јачању организација на терену. Почетком септембра у пожаревачком округу је било 80 чланова Партије.²³ Од тога је 13 чланова било у Пожаревачком партизанском одреду, 28 по селима у пожаревачком срезу, 12 у млавском срезу, 10 у рамском срезу, 3 у Кучеву и 1 у хомољском срезу. У Пожаревцу су у то време постојале две партијске јединице са укупно 9 чланова. Партијске организације су постојале и у голуначком срезу, али са њима још није била успостављена веза нити су биле укључене у активност око обнављања других организација народноослободилачког покрета на терену.

Почетком јесени нарочито су се истичале у раду организације народноослободилачког покрета у Пожаревцу и срезу пожаревачком. Скоро сва села у овом срезу била су обухваћена радом партијских и омладинских организација и народноослободилачких одбора, а у многим су постојале наоружане сеоске десетине. Најактивније су у то време биле десетине у Брежанима, Малом Црнићу, Трњанима и Смољинцу. Оне су спаљивале ошптинске архиве, спречавале испоруке пшенице и кукуруза окупатору и учествовале у крупнијим акцијама као што су били напади на железничку пругу код Пожаревца и на железничку станицу Раброво. Десетине из Малог Црнића су у октобру спалиле ошптинску архиву у Калипггу и извршиле напад на железничку караулу код Пожаревца. Том приликом покидане су телефонско-телеграфске линије и скинути колосеци са пруге.

Почетком октобра, Окружни комитет је већ углавном био обновио везе и средио организацију у округу. О томе је у извештају упућеном 10. октобра Покрајинском комитету КПЈ за Србију писало:

... „Консолидација организације приводи се крају. Укупан број чланова Партије који активно раде на терену износи 106 и 14 који су под истрагом.²⁴

Кандидата има 25. Социјалгаи састав чланова партије је следећи: 31 радник, 52 сељака, 20 интелектуалаца, 3 ситна сопственика. Од тога је 12 жена, и то 4 раднице, 3 сељанке и 5 интелектуалки. За сада немамо среских руководстава, већ ее за то врше припреме. При сваком срезу имамо добре руководиоце који тамо развијају организацију уз нашу помоћ, припремајући стварање месних поверенстава. За сада месно пове-

²³ Извештај ОК КПЈ за Пожаревац — док. у Институту за историју радничког покрета Србије под бројем 1278.

²⁴ Чланови КПЈ који су пуштани из затвора нису одмах укључивани у рад него је над њима вођена партијска „истрага“ да би се проверило шихово држање у затвору.

ренство постоји само у Пожаревцу од радника и интелектуалаца. Овде нису обухваћена два нова среза који су нам придодати (моравски и ресавеки — прим. ред.). Приступили смо припремама за консолидацију и тамо.

Чланова СКОЈ-а имамо око 150; с обзиром на услове, ово је сувише мали захват. Кроз најкраће време ћемо овај број утростручити. Недостатак у омладинском раду немање руководећих кадрова и идеолошка зрелост кадрова. На бази директиве „Слободне Југославије“ приступили смо стварању омладинских антифашистичких комитета...

Жене: услови за рад постоје, — рад се правилно развија и очекујемо добре резултате. . ."

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије под бр. 1284).

Упоредо са јачањем партијске организације, стварају се омладински одбори и активи СКОЈ-а у округу. Најмасовније омладинске организације биле су у самом Пожаревцу. Тамо је крајем 1942. године радило 13 скојевских актива са преко 40 скојеваца а формирано је и Месно скојевско руководство од 3 члана.²⁵ Јаки скојевски активи постојали су у Костолцу, Дубравици, Брежану, Малом Градипггу, Бари, Касидолу, Набрђу, Трњану, Малом Црнићу, Великом Селу, Топоници, Црљенцу, Раброву, Зеленику и Царевцу. Ови активи су у то време обухватили 60 омладинаца и омладинки. Крајем 1942. године, у Пожаревцу, Костолцу и још неким селима формирају се одбори Омладинског антифашистичког савеза, који су обухватили радом око 300 омладинаца.²⁸

Сарадњом у народноослободилачком покрету кроз разне организације или пружања помоћи партизанима био је обухваћен већи број жена, нарочито женске омладине. Али и поред тога, посебни активи жена нису били нарочито бројни. Нешто активнији и успешнији политички рад са женама одвијао се само у Пожаревцу, Брежану, Малом Црнићу и Раковој Бари.

У другој половини 1942. године, партијска организација и партизани посвећивали су нарочиту пажњу обнављању и осамостаљивању народноослободилачких одбора као органа илегалне народне власти. Народноослободилачки одбори постојали су у Пожаревцу и још у 24 села, са укупно око

²⁵ У овом руководству били су Миодраг Николић, секретар и чланови Борка Богојевић и Милан Лазаревић.

²⁶ Институт за историју радничког покрета Србије, докуменат број 1460.

стотину чланова и неколико стотина активиста који су давали прилоге у новцу, храни или пружали на други начин помоћ покрету. Само пожаревачки НОО је политичким конференцијама и прилозима за партизане обухватао око стотину активиста.

Поред сакупљања прилога за партизане и политичког рада са народом, пред НОО одборе се постављао у то време задатак самосталног организовања мањих оружаних акција војних десетина, спречавање окупаторских реквизиција, организовање прикривања пшенице и кукуруза. Да би пружио помоћ народноослободилачким одборима, Штаб Пожаревачког партизанског одреда је издао саопштење број 20, у коме се народ позива да помогне спречавање „окупаторске пљачке“. Одборима је Штаб одреда упутио „наредбу“ у којој је одређена улога, задаци и начин њиховог функционисања као органа илегалне власти.²⁷ Напоредо са тим, издата је и наредба о забрани рада општинских управа. Преко народноослободилачких одбора, оружаних десетина и партизанских јединица, наредбе о забрани рада нетоколонашке власти истакнуте су скоро по свим селима у округу. Многи председници општина поднели су оставке, а поједини истакнути сарадници окупатора побегли су у градове.

Дезорганизација окупационе власти у селима пружила је још повољније услове за јачање народноослободилачких одбора. Крајем 1942. године, пожаревачки Окружни комитет Партије припремио је формирање Окружног народноослободилачког одбора, који је требало да обједини рад органа народне власти у округу и да им помогне у раду.

Крајем 1942. и почетком 1943. године, у пожаревачком округу нарочито су се истицали у раду народноослободилачки одбори у: Костолцу, Набрђу, Брежану, Батовцу, Смољинцу, Гареву, Малом Градипггу, Трњану, Крављем Долу, Великом Селу, Калипггу, Топоници, Кули, Томиславцу, Ракинцу, Миријеву, Породину, Раброву, Зеленику, Вуковићу, Малој Бресници, Чешљевој Бари и Царевцу. Разним формама политичког рада и учешћа у покрету партијске организације и народноослободилачки одбори обухватају еу око 700 људи.

У децембру 1942. године за инструктора ПК КПЈ за Србију у пожаревачки округ, уместо Моме Марковића, који је постављен за политичког комесара Главног штаба НОПО Србије, дошао је Андрија Хабуш Мита. На територији пожаревачког округа било је у то време 17 партијских јединица са укупно 84 чланова и око 20 кандидата за чланове КПЈ. Укључујући у тај број и оне који тренутно нису

²⁷ Ова наредба је издата 30. XI. 1942. — Институт за историју радничког покрета Србије, док. бр. 2273.

имали везу, као и 15 комуниста из Пожаревачког партизанског одреда и све оне који су радили на терену као партијски радници, број активних чланова Партије износио је близу 150.

Партијска руководства у централној Србији током 1942. године снабдевала су се пропатандним материјалом углавном из Београда. Преко Покрајинског комитета КПЈ за Србију добијане су разне брошуре, важнији леци и публ-Лшкације, а половином 1942. године добијано је по десетак примерака Историје СКП(б). Количине материјала које су доносили курири нису, међутим, ни издалека могле да задовоље потребе на терену. Исто тако, услови борбе су захтевали да партијска руководства лецима и прогласима реагују правовремено на догађаје на овој територији, а издавањем вести да пруже обавештења народу о успесима савезничких армија на фронтима и Народноослободилачке војске у Босни. Због тога су партијска руководства настојала да што боље опреме властите технике за издавање и умножавање пропагандног материјала. Преко радио-апарата хватане су и умножаване вести и оопштења „Слободне Југославије” што је, поред осталог, служило партијским руководствомима и као политичка оријентација у раду.

У лето 1942. године ОК КПЈ за Аранђеловац организовао је технику у селу Стојнику.²⁸ Поред писаће машине и радио-апарата, она је располагала гештетнером и другим потребним материјалима, а за случај претреса изграђено је веће еклониште. Техника у Стојнику, осим вести, прогласа Окружног комрггета и других материјала, штампала је у новембру 1942. године и прве бројеве окружног листа „Глас устаничке Шумадије”.²⁹

На територији младеновачког округа партијска техника се до половине 1942. године налазила у селу Вучаку код Смедерева.³⁰ Материјали су умножавани помоћу гештетнера и шапирографа. Половином 1942. године ова техника је пресељена у Ковачевац код Младеновца,³¹ где је остала све до половине 1943. године. Ту је било за материјале и техничаре изграђено посебно веће склониште.³²

²⁸ Техника је била смештена у кући Милутина Вучковића.

²⁹ Институт за историју радничког покрета Србије, арх. бр. 2247.

³⁰ Техника је била у кући Миливоја Павковића Чиче.

³¹ У Ковачевцу техника је била у кући Чедо Тодоровића.

³² У 1942. години на умножавашу материјала у овој техници радила је Зорица Дамњановић Драгица а нешто касније и Поповић Јованка Буба.

Умножавани су углавном, поред вести „Слободне Југославије“, разни леци и прогласи окружног партијског руководства, наредбе о забрани рада општина и „писма“ за сакупљање прилога за партизане.

ЈАЧАЊЕ И РЕОРГАНИЗАЦИЈА ПРВОГ ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА „МИЛАН БЛАГОЈЕВИЋ“

Почетком августа непријатељске команде су извршиле концентрацију на територији западно од пруге Београд—Ниш, где су се најчешће задржавале чете Првог шумадијског одреда. Најјаче непријатељске снаге биле су окупљене око Рудника, Тополе и Аранђеловца. Међутим, овога пута претреси терена и блокаде завршили су се без икаквих резултата. Партизанске чете су уз помоћ партијских руководства и организација на терену успеле маневрима да избегну концентрације јачих непријатељских снага, настављајући са изненадним нападима и акцијама у оним крајевима где их непријатељ није очекивао.

Блокаде по Шумадији трајале су овога пута само десетак дана. Непријатељске снаге су у то време водиле велике акције у Топлици и Јабланици. Главни штаб НОПО Србије је због тога 14. августа издао наредбу³³ Шумадијском одреду да, „држећи се основне директиве“ о извођењу акција које дозвољавају прилике, појача нападе на непријатеља ради слабења његовог притиска према југоисточној Србији.

Једна чета Првог шумадијског одреда спалила је 26. августа општинеку архиву у Врбици код Аранђеловца. Ноћу између 27. и 28. августа извршен је напад на четничку стражу која је чувала железничку станицу код села Бање на прузи Аранђеловац—Младеновац. Стража је разоружана, пруга прекинута а железничка станица демолирана. Следеће ноћи партизани су разоружали четничку посаду у селу Јеловику и спалили општинску архиву. Трећег септембра разоружана је сеоска стража и апаљена општина у селу Саранову, а 7. септембра то исто је учињено у селу Губеревцу код Космаја.

Партизанске акције створиле су убрзо повољну ситуацију за омасовљење одреда. На основу писма ЦК КПЈ да се пго већи број радника извуче из градова испред удараца непријатеља, а и поучен искуством мартовске провале у Београду и последњим месецима борбе у 1941. години, Покрајински комитет је инсистирао да се не слабе организације на

³³ Зборник докумената НОР, Т1, К4, докуменат бр. 21,

терену. У партизане су се оа села могли повлачити у то време само они чланови организација које је као партизанске сараднике непријатељ покушавао да хапси. Одред је требало повећати првенствено пребацивањем нових бораца из Београда. Покрајински комитет је због тога у писмима ОК-а КПЈ за Аранђеловац и Младеновачком окружном повереништву, тражио да се уреди сигурнији и сталнији канал за пребацивање Београђана у одред:

„Ви треба“, — стоји у пиому ПК, упућеном ОП КПЈ за Младеновац 20. августа, — „да радите на томе да створите што више пунктова на свим правцима излаза из Београда у вашим срезовима кано бисмо могли стално и мање групе људи да шаљемо, које би остале код вас, и ишле на терен аранђеловачки.

Посебно би требало да обезбедите прихватилишта за поједине наше другове који би били код нас угрожени да их одмах морамо слати из места, али који не би остали код вас, већ би ишли на разне друге стране на рад.“

Пребацивање нових бораца из Београда у мањим групама ишло је и сувише споро и скопчано је било са многим тешкоћама и опасностима. Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац је предложио због тога да се припреми већа група од 30—40 нових бораца коју би одред или чета прихватили негде у близини Београда. У поменутом писму ПК од 20. августа, овај предлог је усвојен. Нове борце је требало да прихвати једна партизанска деветина која би са њима остала као посебна чета на терену Младеновачког окружног повереништва. Формирање ове самосталне чете требало је да убрза образовање самосталних војних јединица и у једном и у другом округу. Међутим, до остварења овог плана није дошло, због провале у оним деловима врачарског и посавског среза преко којих је ишао канал из Београда, па су нови борци и даље долазили у мањим групама од 5—10 људи.

Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац је и преко Лазаревца организовао канал којим су из Београда пребацивани нови борци у Први шумадијски одред. О њему се бринуо Душан Караклајић Музикант, члан Среског партијског руководства за Колубару. Нови борци су обично долазили возом до Јабучја или Малог Борка и одатле су преко Бурова, Дрена и Бистрице спровођени у одред. На овај начин је до јуна 1943. године у одред пребачено око 30 Београђана.

До почетка септембра 1942. године Први шумадијски одред повећао се на око 80 бораца. Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац извршио је 8. и 9. септембра на Букуљи ре-

организацију одреда. Командант одреда остао је и даље Милорад Лабудовић Лабуд. У одреду су формиране три чете, Рудничка, Опленачка и Космајска,³⁴ које су и називе добиле према реокима у којима је требало да делују. По четима су формиране партијске и скојевске организације, а на крају је одржана смотра и мала свечаност, на којој су говорили Станислав Сремчевић и Душан Петровић.

После састанка на Букуљи, чете су отишле на своје терене. Рудничка чета је неколико дана касније однела експлозив из каменолома у селу Заграђи, а ноћу између 16. и 17. извршила је напад на жандармеријску станицу у селу Мајдану у близини Горњег Милановца. Пошто су жандарми разоружани, спаљена је општинска архива. Следеће ноћи прекинут је саобраћај на прузи Лајковац—Чачак, демолирана је железничка станица Крива Река и дигнута у ваздух железничка пруга на три места. Ноћу између 19. и 20. септембра спаљена је општинска архива у селу Бранчићи а у селу Моравци спаљена општинска архива и демолирана пошта. У селу Бољковцу, следеће ноћи, Рудничка чета је спалила општинску архиву, разоружала једног четника, демолирала пошту и покидала телефонске линије према Чачку. Из Крагујевца је због тога на овај простор угрожен партизанским акцијама, и као помоћ својим посадама у селима, непријатељ упутио одред љотићеваца и недићеваца под командом мајора Станковића. Смергени у четири камиона, 120 љотићеваца и жандарма стигло је у село Шутце. У Рудничкој чети је тада био 21 борац, а од наоружања је, сем пушака било и два пушкомитраљеза. Команда чета је одлучила да изврши напад на школу у којој се сместио овај непријатељски одред. Изгледи на уопех напада на шест пута јаче љотићевце и жандарме, утврђене у школи, били су незнатни. Међутим, команда чете се одлучила на ову акцију првенствено ради узнемиравања непријатеља, како би га спречили да несметано крстари по терену. Ноћ је била ведрa и месечина је још отежавала привлачење школи. Партизанску патролу зауставио је жандарм који се налазио на стражи. Патрола га је убила и узела му оружје, али је у том тренутку настала узбуна у школи. После двочасовне борбе партизани су се повукли. Непријатељ је имао два мртва и два рањена. Од партизана је рањен један борац, који је каеније умро од ове ране.

³⁴ Командир Рудничке чете био је Пантелија Илић Паша «Г. Трешњевце а политички комегар „Крајишник“, правник из Београда. У опленачкој чети је командир био Векић Светислав Овета из Поповића (космајског). У Космајској чети командир је био Миодраг Николић Попај а полит. комегар Љубивоје Гајић Бока, оба из Малог Пожаревца.

Сутрадан после ове борбе, љотићевци и жандарми су побегли за Крагујевац. Рудничка чета се пребацила у село Пољанице у срезу качерском, где је по задатку Окружног комитета прихватила команданта Главног штаба за Србију Радивоја Јовановића Брадоњу и Милку Минић. Преко Милке Минић, која је дошла на партијски рад у Шумадију, успостављена је стална веза са Окружним комитетом КПЈ за Ваљево, који је тих дана по налогу ПК КПЈ за Србију, уз помоћ Првог шумадијског одреда, требало да обнови Ваљевски партизански одред у западној Србији. О томе су још крајем јула Милош Минић Младен и Радивоје Јовановић писали Покрајинском комитету:

... „Сада би требало из Београда послати десетину радника у Аранђ(еловачки) одред који би тамо били наоружани са два пушкомитраљеза и пушкама, а на наш позив дошли овамо. Ово треба да учините одмах, пошто имамо намеру да у најкраћем времену почнемо окупљати одред, па би нам та десетина у самом почетку требала”.

(Зборник док. НОР, Т1 К4, док. бр. 11).

У присуству команданта Главног штаба партизанских одреда Србије, Рудничка чета је одржала и свој први четни састанак. Четни састанци су били у то време, а и касније, пракса свих партизанских чета. Дисциплина у четама била је ванредна. Посебно се водило рачуна о чувању ауторитета командног кадра. Неизвршавање наредби није се могло замислити не само у борби него и у колони и при предањивању. АШ на четним састанцима сваки борац је могао да износи своје мишљење о изведеним акцијама, да критикује слабости својих другова без обзира на којој су дужности или да похвали оне за које сматра да то заслужују. Четни састанци су одржавани обично после сваке изведене акције. На њима је до детаља разматран успех или неуспех, грешке плана акције и командовања. Оштро су критиковани борци који су оклевали да изврше постављени задатак и похваљивани они који су својом одважношћу и сналажљивошћу доприносили успеху у борби. Четни састанци су управо доприносили да чете постану чврсти колективи у којима је морал био на ванредној висини, у којима се није знало за малодушност или недругарство, а успех сваке акције сви борци су осећали, не мање од команде, својом ствари. На свом првом састанку, десетак дана од формирања, Рудничка чета је имала такав биланс да борци нису имали ни себи ни команди много штошта да замере.

Опленачка чета, која је имала за реон дејства опленачки срез са околином, није се могла одржати. Већи број немачких посада око комуникација у овом крају присиљило је чету да се креће углавном на граници опленачког и орашачког среза, свodeћи своју активност на политички рад по селима.

После реорганизације Првог шумадијског одреда, Космајска чета је прешла на терен младеновачког округа, изводећи мање акције по селима уз помоћ партијских радника. Од већих акција она је 18. септембра извршила напад на железничку станицу Умчари. Станица је демолирана и уништени су сви телефонско-телеграфски уређаји. Сутрадан је иста акција извршена на железничкој станици Мала Иванча. Са партијским радницима чета је обишла већи број села у космајском, подунавском и грочанском срезу, а један дан је провела у Зуцама под Авалом. Ово кретање чете по срезовима унело је полет у рад организације по селима и знатно олакшало политички рад на терену.

На планини Венчацу, 23. септембра, одржан је поново састанак свих чета Првог шумадијског одреда. Поред чланова Окружног комитета КПЈ за Аранђеловац, састанку је присуствовао и командант Главног штаба за Србију Радивоје Јовановић. Смештај и исхрану одреда припремили су партијски радници, који су преко организације у селу Бањи организовали обезбеђење логора са свих страна. Док је један број људи упућен у Аранђеловац да прати држање тамошње посаде и извести о свакој узбуни, догле су други под планином идући „за стоком“ или „за својим послом“ осматрали да се откуда не појави непријатељ.

Шумадија је била жељна партизана. Од оних који су били задужени за храну сваки је хтео да дође до логора и да се види са борцима и проговори коју реч. Неко од њих је донео цело печено прасе за „Штаб“, што је интенданту задало доста муке, јер је био принцип да се сва храна дели на једнаке делове.

На Венчацу су чланови Окружног комитета и командант Главног штаба, извршили поуну штаба одреда. За политичког комесара постављен је Милан Дракулић Стојан, за начелника пггаба постављен је Илија Јовановић Лала, наредник бивше југословенске војске. У недостатку лекара, за санитетског референта постављен је инжињер агрономије Браца Петровић Никола, који је, мада оскудним средствима, успешно обављао своју дужност, па чак вршио и операције, елужећи се бријачем место скалпела. За руководиоца скојевске организације у одреду на овом састанку је постављен Оцокољић Станислав Цоле. Из састава Првог шумадијског одреда издвојена је посебна диверзантска „минерска“ четворка, коју је водио Радослав Митровић

Црнотравац.³⁵ Она је дејствовала под непосредним руководством штаба одреда, а задатак јој је био да преко партијских руководстава организује диверзије на саобраћај. Сем тога, образована је једна „ударна тројка“ коју је водио Паја Смедеревац.³⁶ Она је имала задатак да изненадним акцијама, тамо где би партизанске чете теже продрле, збуњује непријатеља, да врши напад на познате немачке и петоклонашке обавештајце, извршавајући тиме пресуде партизанског војног суда. Делујући на терену Шумадије и Космаја, ова тројка је допринела да се истакнути сарадници окупатора више нису осећали безбедним ни поред немачких гарнизона у градовима. У неколико наврата, пресукавши се у жандармеријске униформе, они су вршили акције у непосредној близини непријатељских гарнизона. Тако су по пресуди војног суда при штабу Првог шумадијског одреда стрељани Ђорђе Кезунац, немачки обавештајцац из Аранђеловца, Чедомир Ракетић, шеф агената у Смедереву и многи други сарадници окупатора. Када су заједно са одредом учествовале у борбама и акцијама, ове минерске и ударне тројке добијале су најтеже и најделикатније задатке. Оне су убацивале mine у жандармеријске станице, хватале при нападу непријатељске стражаре или се пробијали у непријатељске редове и нападали непријатељске штабове.

- Рудничка и Опленачка чета су са Венчаца кренуле према Руднику. Исте ноћи оне су извршиле напад на око 70 четника у селу Трешњевици. Четници су по свему судећи очекивали напад. Када су партизани кренули на јуриш према кући у којој су у току дана боравили четници, са торња цркве и суседних кућа засули су их куршуми. Отпочела је огорчена борба. Обе стране су у овом окршају имале знатне губитке. Погинуло је 6 а рањен је већи број четника. Погинуло је 5 и рањено неколико партизана, међу којима и командир Рудничке чете. У свитање, чете су се пробиле из обруча. Носећи рањенике, партизани су кренули из села без јачег обезбеђења. Тако су на излазу из Трешњевице наишли на заседу жандарма из Шаторње. У крајој борби погинуо је један партизан и један жандарм, док су два жандарма рањена. Одатле су се партизани повлачили у групама, према Руднику, а друге са рањеницима према Босути. Сутрадан је непријатељ пожурио да искористи ову ситуацију организујући потере свим расположивим снагама из околине. Претресајући терен, жандарми СДС су у Војковцима

⁸⁵ У њој су били Стеван Симоновић Француз, Реља Полић Саницакија и Душан Васић Васке.

" У шој су били Раја Ивановић „Мића Црвени“, Бранко Параћ Реља и Марко „Врчинац“. Кааније су из одреда на дуже или краће, са овим или другим посебним задацима, издвајане кове тројке увек од најхрабријих бораца.

напали једну од ових група. Дошло је до борбе, у којој су погинула два партизана.

Од 40 бораца, колико су бројале ове две чете уочи напада на четнике у Трешњевици, окупило ее само 27. Поред тога, из борбе је извучено пет рањеника. Непријатељу није пошло за руком да зароби ни једног партизана. Сви преживели борци укључени су у Рудничку чету, која је после десетак дана проведених у сређивању наставила са борбом и акцијама у Шумадији. Ноћу између 5. и 6. октобра извршен је напад на групу четника у селу Манојловцу и том приликом погинула су два четника. Исте ноћи минерска тројка је прекинула телефонско-телеграфске везе између железничких станица Влатковићи и Бабајић — Љиг на прузи Београд—Чачак.

После састанка на Венчацу, Космајска чета је као реон дејства, поред младеновачког округа, добила и орашачки и колубарски срез. Одлазећи са планине, она је 27. септембра извршила напад на четнички одред који је чувао руднике у Рудовцима. У краћој борби убијена су 3 а заробљена 4 четника, док су се остали разбегли. Заплењено је 7 пушака, 210 метака, нешто динамита, санитарског материјала и разне друге опреме. Двадесет девог септембра спаљена је општина у Дучини, а 1. октобра у Дрлупи у срезу космајском.

Осмог октобра, у присуству команданта Главног штаба и чланова ОК КПЈ за Аранђеловац, на Руднику је понова одржан састанак чета Првог шумадијског одреда. Одред је тада бројао преко 60 бораца,³⁷ од којих су 26 били чланови КПЈ, двојица кандидати за чланове КПЈ а скоро сви остали скојевци. Обе чете имале су подједнак број бораца, а од наоружања по 3 пушкомитраљеза, 20 пушака и 8 бомби. Рудничка чета је на састанку имала 1.600 а Космајска 3.800 метака. Разлика у снабдевености муницијом дошла је отуда што су Космајци уочи састанка запленили у једном дражиновском магацину 12 сандука муниције, 3 пушке и 7 резервних цеви за пушкомитраљезе. „Минерска“ и „ударна“ тројка биле су наоружане са 5 пушака и једном машинком.

Први шумадијски одред је у то време био стално у „офанзиви“. Непрекидно су вршени напади на непријатељске посаде, спаљиване су општинске архиве а често су нападане и јаче непријатељске јединице које су покушавале изненадним блокадама појединих крајева да опколе парти-

³⁷ Број бораца је смањен у борбама а рањеници нису присуствовали овом састанку.

занске чете. О ситуацији на територији на којој је деловао Први шумадијски одред командант Главног штаба за Србију писао је у октобру Покрајинском комитету КПЈ за Србију:

Већ је скоро месец дана одкако се налазим на територији Шум. одреда. За то време провео сам пуних седам дана са одредом а остало са друговима из партије који раде на терену.

Могао сам да констатујем следеће: Да је народ масовно расположен за нар(одно)ослоб(одилачку) борбу и да за то и поред свих терористичких мера свесрдно даје подршку нашем I Шумад(ијском) одреду. Да је економски притисак врло јак и да све вшпе масе увиђају да је борба једино средство за опстанак српског народа. Да је политички утицај издајничке реакције слаб и сваког дана све више ее смањује.

С друге стране, Дража Михаиловић покушава да продре у Шумадију са свога упоришта око Рудника и да, по моме мишљењу, сада иостаје главна опасност за успешно развијање народноослободилачке борбе.

Дражиновци протурају пароле како се спремају за борбу против окупатора и да сарађују са партизанима, али да је за борбу још рано, разуме се, јер би Немци побили и попалили наш народ.

С друге стране они стварају по срезовима тројке које обилазе ноћу наше симпатизере, представљајући се као партизани и траже везу са нашим друговима из партије, разуме се, да их побију. Дражини одреди, који се формално налазе у шуми, живе у потпуном миру без икакве опасности од немачке војске и њених слугу.

Н>их има два, Пере „Шумског“ код Космаја и Свете „Рудничког“ код Рудника. Пера Шумски, нпр., када су наишли партизани побегао је у Гроцку а сутрадан је отишао да штити железничку пругу... У Крагујевцу нпр., где су дражиновци врло активни, Дражини одбори провоцирају наше симпатизере и достављају их **пољници**. У Крагујевцу недићевци су купили прилоге за Дражу. Иначе организатори Дражине клике су ерески начелници, командири жандармериских станица и сесе газде.

Ја лично сам закључио да оне пароле требају Дражи да послуже само као начин за мобилизацију народа под фирмом борбе против окупатора, али не за борбу против окупатора већ за братоубилачку борбу, и да данас, када народноослободилачка борба треба поново да букне, реакција баш у томе одлучном моменту спрема преко

Драже планове за издајство народа слично ономе из прошле године. Недићеви и Пећанчеви одреди на територији Шумадије са Космајским срезом бројно су јаки и чине главни део непријатељских оружаних снага које укупно броје око 3000 војника. Морал њихов је слаб и већ се појављују случајеви дезертерства, у сукобу са нашим јединицама врло слабо се држе. Окупаторска снага — немачка војска бројно је врло слаба.

Топола до 150, Ар.(анђеловац) 20, Наталинци 15, Лазаревац 100, Крагујевац 200. Главна концентрација свих ових снага била је око Рудничког масива. Мора се констатовати да наш I Шумад(ијски) одред има пуну иницијативу у својим рукама и поред оваког великог бројног односа" ...

(Зборник док. НОР, Т1, К4, док. бр. 39)

По наређењу Главног штаба за Србију, ових дана су предузимане мере ради учвршћивања одреда у војничком погледу. По четама су одређени болничари, организована је интендатура у одреду и на терену. Уз помоћ партијских руководстава и организација, по селима су одређени „пунктови“ преко којих су чете могле да добију обавештења и одржавају везу са организацијама, а ствара се и посебна обавештајна служба преко партизанских сарадника који су могли да уђу у непријатељске редове. По четама је организована војна обука и политички рад. Са састанка на Руднику шумадијски партизани су упутили поздрав свим партизанима Југославије, који је гласио:

„Врховном штабу народно-ослободилачке партизанске и добровољачке војске Југославије. Партизани Првог шумадијског народноослободилачког одреда „Милан Благојевић“, чврсто повезани са народом Шумадије шаљу са свог састанка одржаног 8. X. 1942. године на Руднику, преко свога Врховног штаба, своје пламене другарске поздраве партизанима Босне, Херцеговине, Црне Горе, Хрватске, Словеније, Славоније, Далмације, Лике и Кордуна, заклињући се да нећемо испустити пушак из руку док не отерамо и последњег окупатора из наше земље, док не уништим све његове слуге и освојимо слободу своје народу“.

(Оригинал у Институту за историју радничког покрета Србије под бр. 4444).

Политичка ситуација и стање организација у аранђеловачком и младеновачком округу пружали су у то време све повољније услове за јачање оружане борбе. Због тога је

на Руднику Главни штаб НОПО Србије Првом шумадијском одреду поставио задатак да појача оружане акције и нападе на непријатељске јединице. Командант Главног штаба НОПО Србије писао је о томе 11. октобра Покрајинском комитету КПЈ за Србију:

„... Осећа се потреба за већим акцијама. Оне би вероватно убрзале прилив у наше одреде. Већ после ових мањих има неколико случајева пријављивања за одред са терена ...

Ради тога сам наредио команди одреда да припреми и изведе у што краћем року неколико већих акција. Из овога се може извући закључак да је потребно одмах увући у борбу све оне који су за њу расположени. То би био у првом реду београдски пролетеријат. Он мора да буде тај који ће повести ову борбу. И зато сматрам да би требало што хитније слати из Београда раднике за Ар.(анђеловац) и одатле за остале одреде..." (Зборник док. НОР, Т1, К4, док. бр. 39.)

Ради лакшег командовања, Штаб одреда је образовао код Рудника и Венчаца стална командна места, обезбеђена у склоништима. У непосредној близини ових земуница налазиле су се везе којима су чете слале курире.

Прво склониште под Рудником налазило се у Манојловцу недалеко од куће Росића Драгослава. Ова земуница је касније претворена у болницу, а штаб одреда је изградио нову у кући Ристић Радојице и Софије у истом селу. Касније су крај ове куће израђена још два склоништа, једно за курире а друго за магацин. Под Венчацом склониште штаба одреда налазило се у селу Бањи у кући Илије Новаковића.

После састанка на Руднику, чете су упућене свака на свој терен са задатком да одмах приступе извођењу акција на железницама, спаљивању општина и нападима на жандармеријске станице.

Рудничка чета је ноћу између 13. и 14. октобра ушла у рудник Вучјак код Крагујевца, који је радио за Немце, да би се снабдела експлозивом за диверзије. Запаљена су два камиона са приколицама и однето је 70 килограма експлозива, 800 каписли, веће количине штапина и другог материјала. Ноћу између 17. и 18. октобра партизани су у реону Криве Реке дигли у ваздух железничку пругу на четири места. Саобраћај је био три дана потпуно обустављен. Иста пруга је понова прекинута ноћу између 26. и 27. октобра у реону Штавице. У краћем сукобу убијен је један четник а остали су се разбежали. Партизани су у овој акцији потпуно уништили железничку станицу Штавице и пругу у дужини 80 метара. После ове акције, обезбеђење мостова, тунела, же-

лезничких станица и других објеката на овој прузи преузеле су немачке јединице.

Враћајући се на свој терен, Космајска чета је 11. октобра увече извршила напад на руднике угља у Мисачи и Орашцу. Партизани нису успели да разоружају жандармеријску посаду, али су их држали под ватром док нису демолирана сва постројења. Поред осталог, заплењена је већа количина експлозива и машински каиши.

Организујући ове акције са командама чета, окружна руководства КПЈ настојала су да се у ту активност пгто маеовније укључе и илегалне сеоске десетине. Сеоске партизанске десетине спалиле су 18. октобра општинску архиву у Шепшину и Сенаји а Космајска чета је то урадила 22. октобра у Парцанима и Ропочеву крај Сопота.

Тих дана извршена је прва оружана акција у Посавини. Ноћу 20. октобра Космајска чета је извршила напад на четнички одред у Барајеву. Познати по пљачкама и оргијама, барајевски четници су били озлоглашени у целом крају. Партизани су изненада заробили стражаре и упали у саму просторију где су се око столова са расутим картама, недићевим динарима и немачким окупационим рајхсмаркама, четници коцкали. После краћег отпора, овај четнички одред је ликвидиран. Убијено је 7 четника, а поред осталог заплењене су 23 пушке, 2 револвера, нешто муниције и друге опреме. У овој борби се истакао присебношћу заменик командира Бошњак Борислав, који је при упаду међу четнике убио четовођу када је овај покушао да пружи отпор.

Неколико дана после борбе у Барајеву, Космајска чета је са Среоким партијским поверенетвом припремила напад на жандармеријску станицу у селу Стојнику, где се налазило 12 припадника СДС и исто толико мобилисаних сељака. Напад је извршен 29. октобра ноћу. Жандарми су пружили жесток отпор. Борба се водила претежно бомбама. Тек убацавање „мине“ у зграду станице решило је борбу; био је то свежањ експлозива заплењеног у рудницима који су партизани повезали жицама и крпама и у недостатку тежег °РУ*Ја користили за освајање утврђених жандармеријских станица. Под заштитом, осталих бораца, „минери“ су се привлачили прозорима, убацивали „мине“ у зграде где се налазио утврђен непријатељ. Овај „изум“ користиле су све чете до пролећа 1943. године, када су непријатељске посаде биле принуђене да као заштиту оплету прозоре својих касарни пруже. У то време, међутим, већина жандармеријских станица на некада слободној територији западно од пруге Београд—Ниш била је ликвидирана.

Приликом напада на жандарме у Стојнику, непријатељска ватра била је толико јака да су се „минери“ за убацавање „мина“ послужили мотком. У Стојнику су парти-

зани запленили 11 пушака, 780 метака, 15 бомби, 2 писаће машине, нешто одела, обуће и разних намирница. У борби су погинула два жандарма, а остали су разоружани и пуштени. У Космајској чети погинуо је заменик командира Борислав Бошњак Бора. Сутрадан је непријатељ привукао јаче снаге из околних срезова и отпочео претрес терена око Космаја. У сукобу са овим потерним одредима заробљен је партизан „Црвени“, који се пред непријатељем држао кукавички проказујући све куће у које је као борац навраћао са четом.

У новембру је у селу Бањи под Венчацом одржан заједнички састанак штаба Првог шумадијског одреда и Округног комитета КПЈ за Аранђеловац, којем је присуствовао и командант Главног штаба НОПО Србије. Дискутовало се о задацима и тактици одреда с обзиром на предстојећу зиму. Одлучено је да за зиму одред изврши рашчишћавање терена, тј. да забрани рад општинских управа и ликвидира непријатељске посаде по селима, чиме би непријатељ био присиљен да у села залази само са јачим снагама. Преко зиме одред је имао да продужи дејство по четама. Други предлог је био да се одред разбије у мање групе и тако сачека пролеће, овај, међутим, није прихваћен. Предвиђено је да се у том смислу изврше све припреме уколико рашчишћавање терена пре зиме неби успело.

После овог састанка, чете су наставиле чишћење терена од непријатеља, настављајући истовремено и извођење других акција у Шумадији и Космају. Ноћу између 3. и 4. новембра Рудничка чета је прекинула на три места железничку пругу Чачак—Лајковац. Из немачког транспорта који је касније наишао претурена су два вагона са војницима. У околним селима се причало да је било мртвих и рањених преко 40 Немаца. Крећући се око Рудника, ова партизанска чета је у селу Козељу заробила једног четничког курира, а нешто касније, на источним падинама планине, ухватила је у заседи тројицу, док је 20 недињеваца побегло. У међувремену, ноћу између 4. и 5. новембра „минерска“ тројка је код Бадњевца дигла у ваздух пругу Лапово—Крагујевац, а Космајска чета је, враћајући се на свој терен, извршила неколико мањих акција по селима око Букуље. Она је 15. новембра у Јеловику одузела и поделила сељацима 5.000 кг пшенице реквириране за немачку војску, а следећег дана у селу Гарашима запленила и поделила народу 450 комада живине коју су петоколонишке власти одзеле од сељака. Двадесетог новембра Космајска чета је извршила напад на железничку станицу Штавица, разрушила пругу и уништила уређаје на железничкој станици.

На територији Округног повереништва КПЈ за Младеновац постојали су у новембру повољни услови за бржу

мо&илизацију партизана. После масовних хапшења у космајском и грочанском срезу, већи број партизанских сарадника скривао се очекујући да престану хапшења па да се врате кућама. Главни штаб НОПО Србије издао је крајем новембра наредбу Првом шумадијском одреду да изврши напад на среско место Сопот. Пошто акција није извршена у време како је наредбом предвиђено, Штаб одреда је после интервенције Главног штаба одлучио да напад изврши ноћу између 14. и 15. децембра, а да истовремено покуша да ослободи затворене партизанске сараднике, који су се још увек налазили у среском затвору у Сопоту. Тога дана у варошици се налазило 115 жандарма СДС, од којих је 80 управо стигло из Београда ради претреса и хапшења по космајском срезу. Журећи да изврши напад, штаб одреда се није обратио партијском руководству за помоћ у прикупљању података и организовању акције. Отуда се десило да је иначе добро израђен план напада превидео распоред новопридошлих жандарма, па чак и тачан број непријатељских војника. Али без обзира на то, партизани су изненадном појавом успели да се приближе згради среског начелства. Мада нападнута из позадине, Рудничка чета је успела да спречи жандарме да изађу из зграде начелства. Космајска чета је затим, потискујући жандарме, заузела приземље зграде, позивајући затворенике да се јаве где се налазе. Жандарми су, међутим, повлачећи се, један број затвореника држали са собом на спрату. Остали затвореници, изоловани у подрумима, нису се усуђивали да позову партизана, мислећи да се ради о провокацији жандарма. После двочасовне борбе партизани су се морали повући, пошто су претходно уништили архиву суда и среског начелства. Убрзо затим из Младеновца је као помоћ жандармима стигло неколико камиона немачких војника. „Непријатељ је у овој борби“, пише у извештају Штаба одреда, „имао 12 мртвих и 15 рањених. Ова акција је имала велики политички значај и ако није у потпуности успела. Непријатељ је био присиљен да пусти ухапшене сељаке, осим четворицу, који су стрељани.“

После напада на Сопот, у којем је одред имао само два лакша рањеника, партизани су се пребацили на пругу Чачак—Лајковац. Ноћу 19. децембра пруга је минирана код Угриноваца. Цео одред је поставио заједу, јер се према обавештењима које је имао очекивао транспорт са немачким војницима. Међутим, уместо транспорта, у експлозији М1гаа нашао се обична теретна композиција натоварена шљунком. Пошто су поред дизања пруге посечени телефонски стубови, партизани су се пребацили ка Руднику. Са Рудника је 24. децембра Шумадијски одред извршио напад на жандармеријску станицу у Чумићу код Крагујевца.

Око 20 жандарма бранило се изненађујуће упорно. Борци су, и поред жестоке ватре, успели да се пробију до зграде, да пијуцима пробију зид и убаце мину. Жандарми су, међутим, и даље пружали отпор. Тек када се група бораца са одредским санитарским референтом Брацом Петровићем Николом попела на кров са бременом сламе и кроз димњак запалила зграду, престао је отпор. Партизани су у станици пронашли само два мртва жандарма, док су остали побегли у Крагујевац, кроз раније прокопани канал који је из зграде водио у воћњак. Од партизана је у овој борби погинуо пушкомитраљезац Рудничке чете Милан Чортан Мали.

Док је одред водио борбу у Чумићу, минерска тројка је уз помоћ Младеновачког средског повереништва и позадинских десетина из Ковачевца дигла у ваздух скретнице код ковачевачке железничке станице на прузи Београд—Ниш. Итогоа дана је у Младеновцу партизанка Живка Дамњановић Милица бацила бомбу и убила немачке офицере: поручника Кенига и доктора Ентелхарта, а затим и четничког војводу Јована Војиновића, који је пошао да помогне Немцима. Пошто је била тешко рањена, она је на улици извршила самоубиство. Сутрадан 26. децембра партијски радници са позадинским десетинама ушли су у Велику Иванчу у срезу младеновачком и спалили општинску архиву. Први шумадиј-оки одред се после борбе у Чумићу пребацио према Даросави и Раниловићу. Ту је 29. децембра дошло до изненадног сукоба са жандармима, у којем је погинуо заменик командира и лакше рањен командир Космајке чете.

После борбе код Раниловића, Рудничка чета се пребацила у качерски срез, а Космајска је прешла у младеновачки. Другог јануара 1943. године у селу Влашки код Младеновца партизане су аиколили жандарми и љотићевци. Чета се убрзо развила у стрелце и у кратком али оштром сукобу успела је да разбије блокаду и да се пробије према Варовницама. У овој борби погинуо је један жандарм и председник општине а два жандарма су рањена. Заплењене су две пушке, две бомбе, један револвер и нешто муниције. Ноћу трећег јануара, приликом преласка пруге Београд—Ниш, Космајска чета се поново сукобила са једним одељењем љотићеваца који су обилазили земунице сеоских стража на прузи. Након краћег сукоба љотићевци су побегли према Младеновцу.

Први шумадијски одред се, по наређењу Главног штаба НОПО Србије, у јануару повукао према планинским пределима око Рудника и Букуље. Рудничка чета се кретала

по селима Заграђу, Босути, Војковцу и Трудељу а Космајска по Великој Иванчи, Раниловићу, Даросави, Буковику, Гарашима и Јеловику. Требало је да се тамо чете среде и припреме за нове борбе и акције. По четама је за то време довођена у ред хигијена а организована је и војна и политичка настава. Повремено су поједине групе бораца упућиване са партијским радницима по селима да сакупљају оружје и муницију.

ПОЖАРЕВАЧКЕ ЧЕТЕ ОД ЈЕСЕНИ 1942. ДО ПРОЛЕЋА 1943. ГОДИНЕ

Августовско саветовање Окружног комитета и чланова пггаба Пожаревачког одреда допринело је појачашу војничке активности партизанских чета. Чете, па и штаб одреда, који су се до тада бавили организовањем НО одбора и крстариљш тереном одржавајући политичке конференције, оријентишу се одлучније у то време на припремање и извођење оружаних акција. На самом саветовању разрађен је план напада на граничну караулу код села Винца, па је према Дунаву упућена главнина одреда од 15 бораца. Делови Друге чете пребачени су у Стиг, где је требало да акцијом привуку пажњу непријатеља и олакшају пад на граничаре. Извршавајући овај задатак, они су 5. августа разорили пругу код Дубочке, а сутрадан су напали жандармеријску патролу код Трновча. Уочи самог напада на караулу ова јединица је разрушила мост код Великог Села.

Прва чета, ојачана неколицином бораца из Друге чете, на путу према Дунаву сукобила се у близини Кучева, 10. августа, са четницима. У краћем пушкарању погинуло је неколико четника а партизани су наставили покрет према Винцима.

Напад на караулу отпочео је после поноћи 21. августа. Према предвиђеном плану, један од граничара са којим су партизани одржавали везу требало је да помогне акцији изнутра. Али се догађаји нису одвијали како је предвиђено. „Веза у караули“ је затајила. Придобијени граничар није те ноћи дошао на дужност. Приликом заробљавања стражара граничари су открили напад и пружили отпор. У трочасовној борби партизани су успели да продру у караулу и разоружају један део посаде. Заплењено је 10 пушака, доста муниције и остале опреме. Али упориште непријатеља није било потпуно освојено. Када се почела ближити зора, партизани су се повукли чак у долину Млаве.

Исте ноћи, Друга чета је код Стамнице извршила акцију У руднику Млава. Демолирана су постројења и заплењено 3.500 кахшсЛШ, 600 метара штапина, нешто експлозива

и другог материјала. Овај експлозив је касније употребљен за диверзије на железничким пругама.

После ових акција, чете су се понова пасивизирале и Окружни комитет је почетком септембра оштро критиковао штаб одреда,³⁸ указујући на то да партизани морају сталним нападима и акцијама присилити непријатеља на дефанзиву. Ослањајући се у првом реду на чланове Партије, којих је тада у одреду било 13, Окружни комитет је настојао да појача борбену активност и омасови чете привлачењем у њих нових бораца из ових крајева.

Средином септембра у Млавску чету се, после зацељења ране, вратио политички комесар Јован Шербановић, што се одмах осетило и у њеном деловању. У сред дана 20. септембра партизани су поставили заседу на друму Петровац—Кучево. Зауостављени су а затим запаљени камион и трактор рудника Стамнице који су превозили дрва за немачке јединице. Три дана касније, скоро на истом месту, чета је дочекала у заседи и запалила још један камион који је превозио робу за Немце. У међувремену једна партизанска патрола је пресрела и разоружала неколико калабићеваца. Заплећене су три пушке, нешто муниције и опреме. Поред ових оружаних акција, Млавска чета је тих дана по околним селима агитовала да народ не предаје жито окупатору, а око хиљаду килограма које су председници општина припремили за испоруку заплећено је и смештено у партизанске магацине.

За време септембарског затишја, један од најборбенијих скојеваца у овој чети, Смедеревац, незадовољан одсуством акције отишао је на своју руку у Пожаревац и неколико дана провео у заседама по граду очекујући окружног начелника Калабића. Пошто се задржавао у парку, он је пао у очи једном жандармеријском нареднику, који је пришао да га легитимише. Смедеревац га је тешко ранио и побегао, а затим се уз помоћ партијских радника вратио у чету.

Прва — Млавска чета је 26. септембра поставила заседу немачкој патроли из Петровца која је ишла према Рашанцу. Неко од бораца је, међутим, опалио пре времена. Немци су одговорили ватром и после краћег пушкарања успели су да се повуку. Истога дана чета је извршила напад и на жандармеријску патролу код села Рановца. Због неодлучности командира, партизани су закаснили са нападом и жандарми су пружајући отпор избегли заседу. У овом сукобу погинуо је командир чете Јанићије Јовић.³⁹ Неколико дана

³⁸ Зборник докумената НОР, Т1, К4, док. бр. 37.

³⁹ За командира чете постављен је Велимир Дамљановић Тата.

касније, 30. септембра, чета је растурила општинску управу и епалила архиву у селу Црљенцу. Крећући се у том реону, Млавска чета је средином октобра палила општинске архиве, документа о разрезу намирница за „Дирис“ и књиге о задужењу порезе, а затим се пребацила ка долини Пека, где је извршила неколико мањих акција и окупљала нове борце.

Омасовљење чете било је убрзо заустављено. После сукоба са четницима код Мустапића, нови борци су се разбетли. Партизани су се одмах после овог сукоба пребацили на терен Рановца, међутим, четници су пошли за њима. Сутрадан су логор чете опколиле јаке снаге четника и недићеваца. Партизани су успели да се извуку из блокаде, али је при крају сукоба теже рањен политички комесар Јован Шербановић. Борци су успели да га изнесу под ватром и пребаце до партизанске болнице у Смољинцу.

Сукоб са партизанима послужио је четницима као повод за оштре репресалије по околним селима, Поповцу, Каменову, Кнежици и Мелници. Спроведећи ове одмазде, они су побили неколико партизанских сарадника. Млавска чета се повукла у Звижд, где је 4. новембра код Брњице сачекала патролу граничара, од којих су два погинула, а партизани су запленили нешто оружја и муниције. Рањавањем политичког комесара, који је подстицао активност чете, ова се понова пасивизирала и скоро цео месец није извршила ни једну акцију.

Истога дана када је извршена акција код Брњице, у моравском срезу су жандарми, горњачки четници и Немци опколили познатог синдикалног борца и старог партизана Драгоша Илића из Свилајнца. Како је био инвалид у ногу, Драгош се није могао пробити из обруча. До последњег метка, пуних четрнаест часова, он је пружао отпор и певао партизанеке песме и пошто му је нестало муниције, извршио је самоубиство. Немачки војници су фотографисали Драгоша а народ је причао како су му у „грудима нађена три срца“.

Насупрот опадању активности Прве млавске чете, Друга, која је оперисала у Стигу и Поморављу, све више се истицала својом борбеношћу.⁴⁰ У ноћи 23. септембра растурена је општинска управа и одржан збор у Породину. Том приликом погинуо је партизан Доситеј Перић Доса, који је пошао председничковој кући да му одузме пушку. Четници или њихови сарадници сачекали су га и убили из заседе.

" Командир чете био је у то време Милан Благојевић Миланче а политички комесар Миленко Карлица Пилот.

Појачавајући опрезност према непријатељским јединицама и посадама у околини, партизани су наставили да изводе оружане акције. Три ноћи узастопце рушена је пруга Пожаревац—Петровац и сечене су телефонско-телеграфске везе. У овим акцијама заплењено је 3.000 килограма жита намењеног окупатору. Вршећи акције час у Млави а час далеко у Поморављу, ова чета је успевала да задаје изненадне ударце непријатељу. Тако је 23. октобра извршила акцију на железничку станицу у Великом Црнићу, демолирана је скретница, разбијена вага, спаљени су телеграфски уређаји. У поноћ 30. октобра пресрели су колону сељачких кола која су вукла из Миријева око 5 тона жита Немцима у Велику Плану. Пратећа стража је растерана, заплењено је преко хиљаду килограма жита а остало је враћено сељацима. Сутрадан је код Везичева спречена четничка пљачка жита од сељака. Опет је нешто више од хиљаду килограма пшенице смештено у партизанске магацине. Код Породина је 1. новембра растерана јединица Недићеве Националне службе. Затим је 8. новембра спаљена архива општине у Врбници, а следеће ноћи пресечена је телефонска веза између Тићевца и Миријева. Три ноћи касније, пред самим Жабарима, посечено је 12 телефонских стубова, а 14. новембра прекинута је телефонско-телеграфска веза између Жабара и Свилајнца и заплењена пушка од стражара.

Прилике у одреду, јачање и опадање његове активности, још једном су натерале окружни комитет да одржи саветовање са штабом. Ово друго саветовање одржано је средином новембра у селу Божевцу. Поред чланова Окружног комитета и штаба одреда саветовању је присуствовао и Мома Марковић. У то време су у долини Млаве све активније дејствовале и борбене групе. То је углавном био резултат политичког рада на терену, снаге и зрелости партијских организација и борбеног расположења народа. Од активних скојеваца скоро у сваком селу образоване су борбене групе које су вршиле и крупније акције. Најбоље се показала борбена десетина омладинаца из Малог Црнића. Она је скоро сваке ноћи ишла у акције, непрекидно је вршила саботаже у црничком млину који је радио за окупатора, исписивала пароле по селу, кидала телефонско-телеграфске везе. Тако је 9. октобра пресекла и однела око 200 м. жице с телеграфа на железничкој прузи Пожаревац—Петровац. Следеће ноћи су омладинци запалили општинску зграду у свом селу, где је изгорела већа количина кудеље реквириране за окупатора. Нешто касније, 23. октобра, напали су железничку карулу пред самим Пожаревцем, разлупали телефонске апарате, исекли три телефонска стуба и демолирали колосек. Исте ноћи је код Великог Црнића демолирана постаја, раз-

монтирана скретница и разлупан телефонски апарат, а следеће ноћи посечено је неколико телефонских стубова на друму Пожаревац—Петровац. Борбена десетина из Породина секла је бандере између Кушиљева и њиховог села, затим између Жабара и Доње Ливадице. Ишла је заједно с партизанима у акције на жито и паљење општинских архива у Породину, Везичеву и Доњој Ливадици. Такође су запленили храну из четничких магацина у Ћовдину и Везичеву. Борбене десетине из Брежана и Дубравице палиле су такође општинске архиве и учествовале у другим акцијама. Тако се почетком јесени број партизанских акција веома повећао и остављао утисак да се територијом читавог округа крећу јаче партизанске снаге.

На саветовању у Божевцу одлучено је да се повећа број чета у првом реду позивањем омладинаца из борбених десетина у одред. Из Друге чете, која је сада добила име Моравска, позвана су четири партизана и с¹ десетином из Малог Црнића образована је Стишка чета.⁴¹

Извршене су извесне промене и у штабу одреда. За политичког комесара постављен је члан ОК Богољуб Стојановић Тина, а др. Бошко Вребалов као одредски лекар остао је члан штаба.

Као први резултат саветовања дошло је покретање у борбу пасивизиране Печке чете. Она је 1. децембра растурила општинску управу у Зеленику и спремила се да прокрстари читавим тереном некадашњег звишког и голубачког ереза. Али већ тих првих дана децембра доживела је тежак удар. Увече 5. децембра чету су на логоровању у Малешеву нападе четничке јединице. Партизани су ноћили у две суседне куће. Изненађени од четника, они су покушали да одговоре на напад, али је забуна била потпуна. Једна десетина није стигла ни метак да испали. Сви су заробљени. Друга је успела да пружи отпор, али су и од ње само три борца успела да се извуку. Чета је у овој борби изгубила 9 бораца, 8 пушака и 1 пушкомитраљез. Брзом интервенцијом штаба, људство је попуњено, а дотадашњи командир Дамњановић остављен је у чети као борац, док је на његово место постављен Милоје Милојевић Митар. Тако реорганизована, чета се пребацила у Млаву и 10. децембра извршила акцију у Мелници, сутрадан у Старчеву, а два дана касније растурила је општинску управу у селу Царевцу.

Моравска чета није ни прекидала своју активност због саветовања. Касно у ноћ 20. новембра растурила је општин-

⁴¹ У тој чети за командира је постављен Милосав Средојевић а за комесара Драгослав Марковић Рођа. У Моравској чети дужност командира преузео је Властимир Илић Властуга а комесара Сима Симић, док је Миланче Благојевић постао заменик команданта одреда, а Миленко Карлица Пилот упућен је у Прву чету, сада названу Печка, на исту дужност.

ску управу и спалила архиву у Топоници у близини Пожареваца, а три ноћи касније сличну акцију спровела је и у селу Томиславцу, дубоко у моравском срезу. Током децембра Моравска чета се оријентисала на растурање „Наређења општинским управама да обуставе рад“. Иако је тај задатак захтевао много напора и ангажовање сваког борца, чета је ипак успела да 13. децембра изврши значајнију диверзију на прузи Пожаревац—Петровац бацајући у ваздух мост код Великог Села.

Остале две чете и борбене десетине које нису укључене у одред и партијска и скојевска организација су током децембра спровеле обимну акцију забране рада општинским управама. Партизанске патроле, ударне групе, поједини активисти и симпатизери сваке ноћи су уручивали председницима окупаторских општина наредбу штаба одреда да у року од десет дана морају поднети оставку. Партизанске технике умножиле су то наређење у стотину примерака. У многим местима те наредбе су јавно лепљене по оградама, на улазним вратима општинске зграде, па често и на куће председника општина. Акција је спроведена једновремено, тако да није било општине која ту наредбу није добила. Понекад се у току ноћи у неколико села разбацаних по целом округу појављивале такве наредбе. Понегде, као што је то био елучај у Дубравици, партизанска патрола је узгред извршила спаљивање општинске архиве.

Изводећи ове акције из ноћи у ноћ, Пожаревачки одред је до краја године скоро у свим селима забранио рад окупаторским општинским управама. Овако широко организована акција потпуно је збунила непријатеља. Народ је одмах после првих наредби престао да носи кукуруз за „Дирис“, преко кога су се вршиле реквизиције за немачку војску. Многи председници пожурили су да поднесу оставке, а они који нису хтели, напустили су села и живели у Пожаревцу. Немци и недићевци почели су да врше притисак на председнике да остану на својим дужностима, али се мало ко одважио да не поштује партизанску наредбу. Како је ово наређење примљено у народу, описује један извештај Симе Симића из Поморавља:

„... Сада нико не носи кукуруз и ако се све до те вечерње акције кукуруз носио у највећем жеку. Чак су те вечери из моравског среза била затворена преко 250 сељака зато што нису дали кукуруз. У току ноћи попаљене су све општинске архиве у читавом срезу и нашем делу пожаревачког среза. Одмах ујутру дошао је начелник средски код свих затворених сељака и рекао им да су партизани упали у све општине у читавом нашем пожаревачком округу и да сви мирно иду кућа-

ма. Ако ко има кукуруз нека да — ако нема, ником ништа. Председници су се уплашили. Неки не смеју уопште да дођу у општину. Други улазе под страхом од петоколонаша, врше и даље дужност, али ноћу беже. . ."

(Институт за историју радничког покрета Србије, док. бр. 1700).

Тај страх председника био је још већи а окупаторски општински апарат потпуно паралисан после извршења партизанских казни над неким окорелим петоколонашима који упркос наредби нису хтели да престану с притиском и малтретирањем народа.

Крајем децембра Пожаревачки партизански Одред имао је 40 бораца распоређених у три чете. Од наоружања имао је 36 пушака и 4 пушкомитраљеца, а скоро исто толико оружја у резерви. На сваког борца долазило је по 70 метака а на пушкомитраљез око 200. У свом последњем извештају за 1942. годину командант одреда обавестио је Главни штаб о акцији на растурању општинских управа:

„Пошто је наређење достављено, ових дана отпочела је контрола и наше ће јединице предузети казнене мере према оним општинским управама које су се својим досадашњим радом нарочито истакле у спровођењу наређења окупатора и његових слугу. Неке општинске управе већ су предале оставке, али „власти“ их не примају. Нови председници се довијају и траже боловање с лекарским уверењем. . .“

(Институт за историју радничког покрета Србије, док. бр. 8592).

Последња партизанска акција у 1942. години била је у ноћи 31. децембра. Печка чета је напала на железничку станицу Рашанац, посекала неколико стубова и прекинула телефонску везу Пожаревац—Петровац.

Пожаревачки партизански одред наставио је своју „офанзиву“ и првих дана 1943. године. Скоро да није било ноћи без неколико оружаних партизанских акција. Печка чета, после обнављања руководства и попуњавања новим људима, извршила је неколико успешних напада на комуникацији Петровац—Кучево. У ноћи 2. јануара спаљена је архива у селу Панкову, а у рано јутро 4. јануара у селу Лопушнику. Истог дана по подне пресрели су један окупаторски камион на друму код Кучајне и спалили. Само пола сата касније истим друмом од Петровца наишла су два камиона са Немцима. Патрола-запгитница, која је била у заседи, испалила је неколико рафала у гуме и оба камиона онеспособила. Због бројнијег непријатеља даља борба није прихва-

ћена. Из дана у дан чета је крстарила тереном упркос високом снегу и вршила акције. До 9. јануара растурене су општинске управе у Мишљеновцу, Мустапићу и Дубочки, и том приликом су разоружана 4 непријатељска војника. Због тако учесталих напада, непријатељ је концентрисао јаче снаге на терену ове чете. Припадници СДС напали су четни логор у поноћ 20. јануара на једном салашу код Мустапића. После краћег пушкарања, сви борци су уопели да се извуку из обруча без губитака. Само је један лакше рањен.

Ујутро 14. јануара чета је спалила архиву у Маццу, а истог дана око подне, заједно са борбеном групом из Раброва, зауставила је воз у станици и спречила одвлачење хране. Демолирана је железничка станица а народу је подељено око 4.500 килограма шећера који је био намењен за окупаторске војнике у граничном појасу Дунава. Сутрадан је спаљена архива у општини Полатна, а 17. јануара примећене су веће непријатељске снаге на овом терену. Чета је у близини Ракове Баре имала један мањи сукоб с недићевцима. Наишавши на јак отпор партизана, непријатељ се повукао.

Међутим, иако је посео територију знатнијим јединицама и брижљивије чувао комуникацију Пожаревац—Кучево, непријатељу није у први мах успело да спречи партизанске препаде и диверзије. Печка чета је већ 26. јануара спалила општинске архиве у ЈБешници и Сени а сутрадан је извршила напад на железничку станицу Звижд и демолирала је. Стражари су се разбежали не прихватајући борбу. Али оно што није пошло за руком недићевцима, успело је снегу и међави. Временске прилике на овом брдовитом терену толико су се погоршале, да је чета дуже време морала да бивакује тако рећи у једном месту. Половином фебруара поново је извршен напад на железничку станицу Раброво. Том приликом су станична постројења разлупана, а из композиције је заплењено преко 2.000 килограма кукуруза који је ношен за Немце и одмах подељен народу. У овој акцији је учествовало скоро цело село. Сељаци су дошли на станицу колима и повратили све оно што су им Дирисови агенти опљачкали.

Партизанска чета у Стигу је већ почетком јануара била потпуно оформљена, тако да је у једној ноћи извршила три акције. Напала је 2. јануара општинске управе у Брадарцу, Маљуревцу и Бабушинцу, палећи архиве и пленећи материјал за технику: шапирографе и боју. Десет дана касније растурила је општинску управу у Батуши а 23. јануара разоружала је жандармеријску патролу у Божевцу. У три ноћи од 27. до 29. јануара паљене су архиве у Брадарцу, Набрђу и Великом Селу. Цело житородно подручје Стига одједном

је оживело. Партизани су се скоро јавно кретали. Обилазећи села, они су држали приредбе, које су посећивали сви симпатизери и учили партизанске песме, а поједини младићи су тражили да пођу с четом. Међутим, недостатак оружја није дозвољавао пријем нових бораца. Пред поноћ 10. фебруара чета је извршила акцију у Смољинцу. Сељаци и омладинци су помогли да се спали општинска архива и сви пописи за кукуруз и месо. У општем одушевљењу омладинци су спасли целу општинеку зграду. Сутрадан је патрола ове чете ликвидирала познатог гестаповца и председника општине из Батуше, који није хтео да поднесе оставку и јавно је исмејавао партизанско наређење захтевајући од народа да без поговора извршава наређења окупатора. Општинске архиве у Бару, Касидолу и Берању растурене су 12. јануара, а 14. јануара је у Малом Црнићу спаљена архива и уништен грађевински материјал, који је ТОТ организација припремила за изградњу далековода Бор—Костолац. После тога чета се пребацила у Трњане а следеће ноћи отишла је за Сираково.

Најактивнија и у овом периоду показала се Моравска чета. Она је већ 2. јануара имала један мањи сукоб са жандармима у Александровцу. Жандарми су изненадили једну патролу у кући где су предањивали. Претпостављали су да партизани неће пружити отпор, па је жандармеријски наредник упао у собу и захтевао предају. Политички комесар Сима Симић први је опалио и одмах бацио бомбу кроз отворена врата. Остали су одмах истрчали напоље и почели да пуцају. Изненађени, видевши наредника мртвог, жандарми су се разбежали не прихвативши борбу. Овај и ако мали сукоб још више је допринео популарности партизана, који су тог истог дана извршили још један напад на жандарме. У селу Лукавици једна патрола ове чете наишла је на заседу али није страдала. Приметили су раније жандарме и отворили ватру на њих. Два жандарма су погинула. У ноћи 8. јануара спаљена је архива у Пругову и исте ноћи у Миријеву ликвидиран командир сеоске милиције припадник Љотићевског корпуса. Чета је 14. јануара имала мањи сукоб са жандармима у Ореовици, који нису смели да прихвате борбу, а 19. јануара ликвидиран је председник општине у Кушиљеву.

Тих дана је чета спалила општинске архиве и извршила мање акције у Витежеву, Дубљу, Орљеву, Крављем Долу, Лучици, Породину, Томиславцу, Великом Селу и Ракинцу. Одјек ових акција био је такав да су и сами срееки начелници схватили своју немоћ. Начелник среза рамског писао је о томе у свом редовном извештају:

„Партизани су последња три месеца стално претили свим председницима општина ако буду продужили са испоруком житарица, стоке, вуне, живине и јаја. Услед тога је испорука тих намирница била скоро немогућа преко општинских управа. Уколико је извршена — иста је извршена само помоћу немачке оружане силе и то непосредно на терену. Као последица тог несносног стан>a у срезу јесте застој у испоруци свих наведених артикала, а с друге стране предузете су од Крајскоманде у Пожаревцу оштре мере против среза и становништва ради испоруке тражених артикала.”

(ВИИ рег. бр. 15/1-99 К 30).

Немачке команде биле су присиљене да упућују своје војнике ради реквизиција и претреса терена по селима око градова. Али док су они претресали терен на једном крају, на сасвим другој страни појавиле би се партизанске јединице. Тако су Моравци 5. фебруара спалили архиву у Дошој Ливадици, а већ 9. фебруара нашли су се чак на ушћу Мораве, растурајући управе у Батовцу и Дубравици, да би се сутрадан створили у Врбници и Александровцу палећи општинске архиве. Једна патрола ове чете наишла је 8. фебруара у Породину на збор руководиоца Националне службе који су држали пуковник и капетан из Београда. Партизани су их заробили и по изреченој пресуди стрељали.

Партизанске акције понова су присиле непријатеља да привуче у ове крајеве јаке снаге и започне још једну знатну офанзиву. Целим Поморављем крстариле су јаке непријатељске формације. Данима су боравиле у селима претресајући сваку кућу, тражећи храну и партизане. Напори непријатеља остали су узалудни. Партизани су успели чак да ликвидирају главног иницијатора ових потера немачког пуковника Хензела. Пред подне 14. јануара, на друму између Топонице и Петровца, Моравска чета поставила је заседу једном немачком луксузном аутомобилу. Немци су покушали да пруже отпор али су врло брзо били ликвидирани. Погинуо је пуковник Хензел, један капетан и још два војника. Код њих су нађени планови за велику офанзиву на овај крај. Заплењена је једна пушка, три револвера и машингевер. Очекујући да ће Немци одмах поћи на терен, чета је почела да маневрише. Брзо се пребацила на исток ка Крављем Долу и Шљивовцу, па затим скренула на југозапад ка Томиславцу, одатле се пребацила на сасвим друш крај у Тићевац и Врбницу. Кад је пала ноћ, вратили су се под сам Пожаревац у Трњане.

Партизанска активност око Пожаревца у 1942. и почетком 1943. године, поред мањих повремених осцилација, показивала је како политичку стабилизацију тако и војничко

јачање народноослободилачког покрета у овом крају. Од марта 1942. године партизани Пожаревачког одреда извршили су 75 паљења општинских архива, имали су 20 мањих и већих сукоба с непријатељем, 18 војника је разоружано а 44 убијено, заплењено је 45 пушака и неколико револвера, више бомби и муниције, 14 народних непријатеља је ликвидирано, 4 камиона и 1 аутомобил су спаљени а 3 су онеспособљена, извршено је 9 диверзија на железничке пруге, посечено је преко 30 телефонских стубова и спроведено око 40 других акција. Све у свему, у овом скоро једно-годишњем периоду извршено је преко 180 акција. Одред је имао жртава, погинуло је 9 партизана а 7 је заробљено.

Овакви успеси у пожаревачком округу били су утолико значајнији, јер су услови у којима се партизанска борба развијала били тешки. Већа подручја у околини која су теренски била погодна за партизанске маневре била су угрожена четницима Драже Михаиловића. Горњачки четници су из Хомоља повремено вршили нападе на партизане и покоље партизанских сарадника. У Поморављу је одсуство партизанских јединица омогућило непријатељу да се консолидује и отежа обнављање организација и јачање народноослободилачког покрета. Пожаревачки окружни комитет је могао једино да се ослања на сарадњу са Окружним повереништвом КПЈ за Младеновац, мада је Морава као природна препрека отежавала садејство партизанских јединица из ових округа.